

**MORALITEIT AS VOORSPELLER VAN
EENSAAMHEID BY ADOLESSENTE : 'n KRUIS-
KULTURELE STUDIE**

deur

JACQUES JORDAAN

Voorgelê ter gedeeltelike vervulling van die vereistes vir die graad

**MAGISTER SOCIETATIS SCIENTIAE
(VOORLIGTINGSIELKUNDE)**

in die

FAKULTEIT GEESTESWETENSKAPPE

DEPARTEMENT SIELKUNDE

aan die

UNIVERSITEIT VAN DIE VRYSTAAT

Studieleier : Prof. A. le Roux

M.A., D. Phil. (Universiteit van die Vrystaat, Bloemfontein)

NOVEMBER 2003

Ek verklaar dat die artikel wat hierby vir die graad Magister Societatis Scientiae in Voorligtingsielkunde aan die Universiteit van die Vrystaat deur my ingedien word, my selfstandige werk is en nie voorheen deur my vir 'n graad aan 'n ander universiteit/fakulteit ingedien is nie. Ek doen voorts afstand van outeursreg in die artikel ten gunste van die Universiteit van die Vrystaat.

J. Jordaan

Opgedra aan elkeen wat 'n bydrae gelewer het met die voltooiing van hierdie navorsing. My opregte dank gaan veral aan:

- ◆ My verloofde, **Lilanie**, wat my deurgaans bygestaan en ondersteun het. Sy was my bron van aanmoediging en dryfkrag. Dankie vir al jou liefde, geduld, kameraadskap en ondersteuning. Ek is dankbaar om 'n wonderlike mens soos jy in my lewe te hê. Ek is besonder lief vir jou.
- ◆ My ouers, **Whitey en Louise Jordaan**, wat altyd in my geglo het en geweet het dat ek my doelwitte sal bereik. Ek dank hulle vir hul bystand, liefde, ondersteuning, aanmoediging en ouerskap.
- ◆ My toekomstige skoonouers, **Gerhard en Roelene Meyer**, en skoonfamilie. Dankie vir julle liefde, belangstelling en ondersteuning.
- ◆ My studieleier, **Prof. Anda le Roux**, wat my deur die hele proses bygestaan, ondersteun en geleer het. Ek het besonderre waardering vir haar leiding.
- ◆ My kollegas en vriende wat altyd daar was om op een of ander manier bystand te lewer. Ek dank hulle ook vir hul ondersteuning en liefde.
- ◆ Die twee psigometriste wat my so professioneel met die afneem en merk van die vraelyste gehelp het.
- ◆ Heel belangrik wil ek my **Hemelse Vader, Jesus Christus**, bedank vir die talent, rustigheid, energie, geduld, motivering, deursettingsvermoë en eienskappe waarmee Hy my gesëen het, om alles te kon vermag wat ek tot dusver bereik het.

Ek dank almal opreg. Ek waardeer dit uit die diepte van my hart.

INHOUDSOPGAWE

	Bladsy
1. Inleiding	1
2. Eensaamheid	1
2.1. Eensaamheid en geslag	4
2.2. Eensaamheid en ouderdom	5
2.3. Eensaamheid en etnisiteit	6
3. Moraliteit	6
3.1. Moraliteit en geslag	9
3.2. Moraliteit en ouderdom	10
3.3. Moraliteit en etnisiteit	10
4. Die verband tussen eensaamheid en moraliteit	12
5. Doel van die navorsing	12
6. Metode van navorsing	13
6.1. Navorsingshipoteses	13
6.2. Navorsingsontwerp	13
6.3. Die proefpersone	14
6.4. Die prosedure	14
6.5. Die meetinstrumente	16
6.5.1. Die Le Roux-Eensaamheidskaal	16
6.5.2. “Morally Debatable Behaviors Scale”	17
6.5.3. Biografiese vraelys	17

6.6.	Statistiese metode	18
6.6.1.	Hiërargiese regressie ontleding	18
6.6.2.	Meervoudige variansie-ontleding	18
6.6.3.	Cohen se “ <i>d</i> ”-toets	19
7.	Resultate	19
7.1.	Toetsbetroubaarheid	19
7.2.	Gemiddeldes en standaardafwykings van al die gegewens	20
7.3.	Interkorrelasiematriks	23
7.4.	Hiërargiese regressie-ontleding	24
7.5.	Meervoudige variansie-ontleding	26
8.	Bespreking	28
8.1.	Hipotese 1	28
8.1.1.	Die verband tussen eensaamheid en moraliteit	28
8.1.2.	Die verband tussen eensaamheid en ouderdom	29
8.1.3.	Die verband tussen eensaamheid en etniese groep	29
8.1.4.	Die verband tussen eensaamheid en geslag	30
8.1.5.	Die verband tussen eensaamheid en moedertaal	30
8.2.	Hipotese 2	30
8.2.1.	Eensaamheid en moedertaal	30
8.2.2.	Eensaamheid en etniese groep	31
8.2.3.	Moraliteit en moedertaal	31
9.	Gevolgtrekking	31
10.	Kritiek en aanbevelings	32

Opsomming	34
Summary	37
Key terms	39
Bronnelys	40
Bylae A : Die Le Roux Eensaamheidsvraelys	50
Bylae B : Gedragsvraelys	51
Bylae C : Biografiese vraelys	52

LYS VAN TABELLE

Tabel		Bladsy
1.	Frekwensies en persentasies van al die voorspeller veranderlikes	15
2.	Die betroubaarheidskoeffisiënte van die metingskale	19
3.	Gemiddeldes en standaardafwykings van die biografiese veranderlikes ten opsigte van eensaamheid by adolessente	20
4.	Gemiddeldes en standaardafwykings van die biografiese veranderlikes ten opsigte van moraliteit by adolessente	22
5.	Interkorrelasiematriks van al die voorspeller veranderlikes	23
6.	Bydraes van die verskillende veranderlikes tot R^2 met betrekking tot eensaamheid	25
7.	Die proporsies en persentasies van die variansie wat deur al die voorspellers verklaar is	25
8.	Meervoudige variansie-ontleding met eensaamheid en moraliteit as afhanklike veranderlikes en moedertaal, etniese groep, ouderdom en geslag as onafhanklike veranderlikes	26
9.	Die Scheffé-toets vir post hoc-vergelykings vir verskille tussen gemiddeldes	27
10.	Die effekgroottes vir etniese verskille ten opsigte van eensaamheid	28

1. INLEIDING

Eensaamheid word tans as een van die mees algemene en wydverspreide probleme beskou (Demir & Fisiloglu, 1999; Neto & Barrows, 2000; Rokach, 2001), terwyl dit ook as 'n pynlike, onaangename en negatiewe ervaring waargeneem word (Demir & Tarhan, 2001; Le Roux, 2002, 1992; Nurmi, Toivonen, Salmela-Aro, & Eronen, 1997). Die term eensaamheid is geneig om gedagtes omtrent 'n bejaarde persoon, wat alleen en geïsoleerd is, te ontlok (Demir & Tarhan, 2001), maar dis kommerwekkend dat hierdie komplekse verskynsel meer algemeen tydens adolessensie voorkom (Le Roux, 1992; Weiss, 1982). Redes hiervoor kan wees dat adolessensie 'n ontwikkelingsperiode van oorgang tussen die kinderjare en volwassenheid is en wat meer sosiale veranderinge teweeg bring, soos die verlatting van die huis, om op hulle eie te bly, om universiteit toe te gaan of om voltyds te begin werk (Demir & Tarhan, 2001; Taylor, Peplau & Sears, 2000).

2. EENSAAMHEID

Die vraag is egter wat as "eensaamheid" beskou word. Talle navorsers en teoretici het met verskeie definisies en beskrywings van eensaamheid na vore gekom. Taylor et al. (2000) meen dat eensaamheid verwys na die subjektiewe ongemak wat mense ervaar wanneer hul sosiale verhoudings 'n belangrike eienskap kortkom. Volgens Weiss (1989) is eensaamheid 'n onaangename ervaring wat voorkom wanneer 'n persoon se netwerk van sosiale verhoudings gebrekkig ten opsigte van kwaliteit of kwantiteit is. Weiss (1973) meen ook dat eensaamheid 'n respons is op 'n gebrek aan alliansies wat die versorging, warmte, gehegtheid en nabyheid voorsien wat noodsaaklik vir oorlewing is. Eensaamheid kom ook voor as 'n sosiale groep nie aan 'n individu se persoonlike behoeftes voldoen nie (Le Roux, 1998). Volgens Peplau en Perlman (1982) mag eensaamheid voorkom as gevolg van 'n onbeheerbare teenstrydigheid tussen begeerde en ware vlakke van intimiteit en sosiale interaksie, met die begeerde vlak hoër as die ware vlak. Eensaamheid word verder deur Wintrob (1989) beskryf as 'n gevoel dat daar niemand is met wie 'n persoon pynlike persoonlike aspekte van sy of haar lewe kan deel nie. Volgens Spitzburg en Hurt (1989) is eensaamheid 'n kliniese betekenisvolle verskynsel en dit is 'n affektiewe, negatiewe, pynlike, onaangename ervaring. Le Roux (1992) beskou eensaamheid as

‘n pynlike, emosionele toestand wat nie net aan ‘n gebrek aan vriende of onbevredigende sosiale kontak toegeskryf kan word nie. Sy meen dat die kern van die sielkundige pyn lê in ‘n diep hunkering na liefde en aanvaarding deur ander.

Dit is dus duidelik dat die mees algemeen aanvaarde definisie van eensaamheid die volgende drie kenmerke insluit, naamlik, (a) dit kom voor as gevolg van die waargenome gebrek aan ‘n verhouding in die persoon se sosiale lewe, (b) dit is ‘n subjektiewe ervaring wat nie sinoniem is aan sosiale isolasie nie, en (c) dit is ‘n onaangename, angstige en pynlike ervaring (Demir & Fisiloglu, 1999).

Vanuit verskeie definisies kan verskillende tipes eensaamheid geïdentifiseer word, naamlik emosionele, sosiale, kroniese, kortstondige en situasionele eensaamheid. Volgens Weiss (1989, 1982, 1973) kom emosionele eensaamheid voor as gevolg van die afwesigheid van ‘n intieme gehegheidsfiguur soos byvoorbeeld met ‘n geliefde, ouer, sib of kind. Sosiale eensaamheid kom voor wanneer ‘n persoon ‘n gebrek het aan ‘n sin van sosiale integrasie of gemeenskapsbetrokkenheid wat voorsien mag word deur ‘n netwerk van vriende, kollegas, bure of vriende (Weiss, 1989, 1982, 1973). Stroebe, Stroebe, Abakoumkin en Schut (1996) beweer dat emosionele eensaamheid gerediëer kan word deur die integrasie van ‘n ander emosionele gehegtheid of die herintegrasie van die verlore emosionele gehegtheid. Hulle meen ook dat sosiale eensaamheid deur middel van sosiale ondersteuning gerediëer kan word (Stroebe et al., 1996).

Volgens Demir en Fisiloglu (1999) en Neto en Barrows (2000) ontstaan kroniese eensaamheid wanneer individue vir baie jare eensaam voel sonder enige dramatiese lewensveranderinge of spesifieke stressors. Kortstondige eensaamheid duur vir ‘n kort rukkie en gaan verby, soos byvoorbeeld wanneer jy ‘n liedjie of ‘n gesegde hoor wat jou aan iemand laat dink vir wie jy lief is (Demir & Fisiloglu, 1999; Jones, 1989). Situasionele eensaamheid kom voor as gevolg van ‘n skielike verlies of verhuising (Demir & Fisiloglu, 1999). Sobosan (in Le Roux, 1992) en Le Roux (1996) beweer dat daar ook ‘n religieuse eensaamheid voorkom, wat beteken dat die persoon van God en mens verlate voel.

Dit is belangrik om eensaamheid nie met alleenheid te assosieer nie. Hierdie verskynsels is nie dieselfde nie. Eensaamheid kom intern by 'n persoon voor en kan nie deur ander waargeneem word nie. Alleenheid is weer 'n objektiewe toestand wanneer iemand weg van ander is. Mense kan dus alleen wees sonder om eensaam te voel, terwyl hulle eensaam binne-in 'n groep kan voel (Cruz, 1983; Neto & Barrows, 2000; Peplau & Perlman, 1982; Peplau, Micel & Morageh, 1982).

Verskeie faktore wat eensaamheid veroorsaak en/of handhaaf, is reeds deur talle navorsers en teoretici geïdentifiseer, naamlik:

- lewensveranderinge, soos verhuising, verlating van huis, 'n nuwe beroep, skeiding van vriende en geliefdes, en die beëindiging van 'n belangrike verhouding (Rokach, 2001; Rokach & Brock, 1996);
- onaangename kinderervaringe, soos eg skeiding van die ouers (Le Roux, 1996), gebrek aan liefde en intimiteit (Le Roux, 1998, 1996), swak gehegtheid (Rokach, 2001; Weiss, 1989), swak ouer-kind verhoudings (Le Roux, 1998), grootword in 'n disfunksionele huis gekenmerk deur verwerpende ouers en of sielkundige of fisiese mishandeling (Rokach & Brock, 1996) en ongelukkige ouerhuise (Le Roux & De Beer, 1994);
- persoonlikheidsfaktore, soos 'n lae selfbeeld, skaamheid, angs, gebrek aan selfhandhawing, oorgevoeligheid (Le Roux, 1996), onttrekkende sosiale gedrag (Demir & Tarhan, 2001), lae selfagting, pessimisme, eksterne lokus van kontrole (Solano, 1989), lae assertiwiteit (Neto & Barrows, 2000), vyandigheid (Rokach & Brock, 1998), narsissisme (Anderson, Mullins & Johnson, 1989), introversie (Kamath & Kanekar, 1993), depressie (Anderson, Miller, Riger, Dill & Sedikides, 1994; Demir & Tarhan, 2001) en selfvervreemding (Rokach & Brock, 1997, 1996);
- sosiale faktore, soos armoede (Le Roux, 1996), 'n gebrekkige sosiale netwerk of portuurverhoudings (Le Roux, 2002, 1996; Rokach & Brock, 1998, 1996; Shapiro, 1999), substansmisbruik (Ozroveh, 1996; Rokach, 2001; Rokach & Brock, 1998), sosiale verwerping (Demir & Tarhan, 2001; Rokach & Brock, 1996), sosiale vermyding (Nurmi et al., 1997; Rokach & Brock, 1997), swak sosiale vaardighede (Peplau & Perlman, 1982; Spitzberg & Hurt, 1989), gebrekkige konformering aan reëls en regulasies (Joubert, 1989), swak skoolprestasie en jeugmisdad (Demir & Tarhan, 2001), internet-gebruik en

- beskikbaarheid (Shapiro, 1999), selfblaam (Peplau et al., 1982) en verveeldheid (Peplau & Perlman, 1982);
- emosionele faktore, soos gevoelens van intense pyn, innerlike onrus, angs, hopeloosheid en leegheid (Jones, 1982; Rokach & Brock, 1997);
- kulturele faktore en waardes, soos kompetisie, onbetrokkenheid en onafhanklikheid wat in Westerse gemeenskappe aanvaar word (Peplau & Perlman, 1982); en
- gesondheidsfaktore, soos eetversteurings (Nurmi et al., 1997), fisiese siektes (Peplau & Perlman, 1982; Rokach & Brock, 1998) en negatiewe liggaamsperspsie (Rokach, 2001).

Eensaamheid gee aanleiding tot verskeie nadele of gevare, naamlik:

- sosiale nadele, soos jeugmisdaad (Demir & Tarhan, 2001; Le Roux, 1996), swak verhoudings en verlating van skool (Rokach, 2001), sosiale onttrekking (Renshaw & Brown, 1992; Rubenstein & Shaver, 1982), swak skoolfunksionering (Demir & Tarhan, 2001), substansmisbruik, selfmoord en homoseksualiteit (Le Roux, 1996), finansiële verlies en swak gesondheid (Cheng, 1992), en besteding van geld en die soeke na sosiale kontak (Rubenstein & Shaver, 1982);
- emosionele nadele, soos oor-sensitiwiteit (Le Roux, 1996), depressie (Rubenstein & Shaver, 1982; Weiss, 1989), vyandigheid (Jones & Moore, 1989), lae selfagting, pessimisme, verwerping en selfblaam (Peplau et al., 1982), gevoelens van ongeliefdheid (Le Roux, 1992), gebrek aan selfvertroue, konsentrasie- en aandagprobleme (Peplau & Perlman, 1982) en passiewe teneergedruktheid (soos huil, slaap, ooreet, niks doen) (Rubenstein & Shaver, 1982); en
- sielkundige nadele, soos skeidingsangs (Weiss, 1989), asook wanpersepsies en 'n gebrek aan beheer (Solano, 1989).

2.1. Eensaamheid en geslag

In die literatuur bestaan daar teenstrydighede oor die vraag of daar geslagsverskille ten opsigte van eensaamheid voorkom. Verskeie navorsers kon geen verskille tussen mans en vroue in terme van eensaamheid vind nie (Demir & Fisiloglu, 1999; Demir & Tarhan, 2001; Le Roux & De Beer, 1994; Le Roux, 1992; Neto & Barrows, 2000; Renshaw & Brown, 1992; Scholtz, 1995). Solano (1989) het egter bevind dat daar wel verskille in dié verband tussen mans en vroue

voorkom. Eensaamheid by mans word geassosieer met 'n lae begeerte aan beheer, eksterne attribusies en 'n waargenome gebrek aan beheer, terwyl eensaamheid by vroue met hoë begeerte aan beheer, eksterne attribusies en 'n waargenome gebrek aan beheer assosieer word (Solano, 1989). Weiss (1973, 1982), Brennan (1982), Medora en Woodward (1986), en Mullett (2002) het verder bevind dat vroue meer geneig is om eensaamheid te ervaar. Daarteenoor beweer Joubert (1989), Pretorius (1993) en Le Roux en Connors (2001) dat mans meer geneig is om eensaam te voel as gevolg van swakke sosiale gedrag of betrokkenheid. Daar bestaan dus teenstrydighede oor hierdie saak en die navorser sal poog om deur middel van hierdie studie die kennis hieroor uit te brei.

2.2. Eensaamheid en ouderdom

Teenstrydige navorsingsbevindinge word ook ten opsigte van eensaamheid en ouderdom in die literatuur gevind. Volgens Taylor et al. (2000) kom eensaamheid meer algemeen tydens adolessensie en minder algemeen tydens bejaardheid voor, omdat ouer mense se lewens meer stabiel word soos wat hulle ouer word. Ouderdom gaan ook gepaard met meer sosiale vaardighede en meer realistiese sosiale verwagtinge van sosiale verhoudings (Taylor et al., 2000). Neto en Barrows (2000) is dit eens dat adolessente meer geneig is om eensaam te voel en hulle meen dat eensaamheid egter verminder soos wat 'n persoon ouer word. Le Roux (1992) beweer dat daar 'n lae voorkoms van eensaamheid by wit Suid-Afrikaanse adolessente is, terwyl Scholtz (1995) 'n lae voorkoms van eensaamheid by swart Vista-studente van Bloemfontein gevind het. Medora en Woodward (1986) meen dat eensaamheid meer algemeen tydens jong volwassenskap voorkom. Volgens Mullett (2002) is ouer adolessente meer geneig om eensaam te voel as jonger adolessente.

Verder het Le Roux en De Beer (1994) gevind dat daar geen verskille ten opsigte van eensaamheid tussen die verskillende ouderdomme in die ontwikkelingsfase van vroeë volwassenskap bestaan nie. Renshaw en Brown (1992) beweer dat individue in die middelkinderjare en pre-adolessensie jare dieselfde hoeveelheid eensaamheid ervaar.

2.3. Eensaamheid en etnisiteit

Pretorius (1993) beweer dat Suid-Afrikaanse studente meer eensaam is as Noord-Amerikaanse studente, maar minder as Iranese en Puerto Rikaanse studente. Groenewald (1998) het bevind dat swart volwassenes meer geneig is om eensaam te voel as wit volwassenes, en Peplau en Perlman (1982) het ook bevind dat swart persone in die algemeen meer geneig is om eensaamheid te ervaar as wit persone. Volgens Mullett (2002) is Kleurling en swart adolessente meer eensaam as wit adolessente. Alhoewel sy bevind het dat die Kleurling adolessente minder eensaam is as die swart adolessente, is die verskil egter nie beduidend nie. Kulturele agtergrond speel dus 'n besondere rol in die ervaring van eensaamheid (Le Roux & Connors, 2001; Mullett, 2002; Rokach & Brock, 1997).

Le Roux en Connors (2001) het verder bevind dat studente van Australië (CSU) meer geneig is om eensaam te voel as studente van Suid-Afrika (UFS). Volgens Renshaw en Brown (1992) verskil adolessente van Australië en Amerika nie ten opsigte van hulle ervarings van eensaamheid nie. Neto en Barrows (2000) kon ook geen verskil tussen adolessente van Portugal en Kaap Verde in terme van hulle ervarings van eensaamheid vind nie. Volgens Brennan (1982) is daar ook geen verskille tussen swart Amerikaanse, Mexikaans-Amerikaanse en Anglo-Amerikaanse adolessente ten opsigte van hulle ervarings van eensaamheid, nie.

Dit is dus duidelik dat eensaamheid 'n baie ernstige, komplekse verskynsel is wat algemeen tydens adolessensie voorkom en tot verskeie probleme aanleiding kan gee. Die vraag wat ons egter wil beantwoord, is of daar 'n verband tussen eensaamheid en moraliteit is.

3. MORALITEIT

Moraliteit verwys na 'n groep beginsels of ideale wat individue in staat stel om tussen reg en verkeerd te onderskei volgens die beskouing van die betrokke groep en om hulle gedrag dienoreenkomstig te rig (Lifton, 1985; Plug, Louw, Gouws, & Meyer, 1997). Die meeste navorsing is egter omtrent morele ontwikkeling gedoen. Morele ontwikkeling verwys na die proses waardeur individue beginsels aanleer wat hulle in staat stel om bepaalde gedrag as reg en ander gedrag as verkeerd te beoordeel. Die individu is dan in staat om sy eie gedrag in terme van hierdie beginsels te rig (Bukatko & Daehler, 1998; Santrock, 1995).

Kohlberg se teorie van morele ontwikkeling is reeds deur verskeie navorsers en teoretici nagevors, beskryf en bespreek (Kail & Cavanaugh, 1996; Papalia & Olds, 1995; Santrock, 1998, 1995; Taylor et al., 2000) sowel as Erikson se psigososiale teorie van persoonlikheid en identiteitsontwikkeling (Gilligan, 1982; Meyer & Van Ede, 1998; Okun, 1997; Sternberg, 1997).

Volgens Kohlberg se teorie vind die ontwikkeling van moraliteit, morele oordeel en morele redenering op drie vlakke plaas, terwyl elke vlak uit twee stadia bestaan. Die vlakke van morele ontwikkeling is die pre-konvensionele vlak, die konvensionele vlak en die post-konvensionele vlak. Elkeen van hierdie vlakke bestaan uit twee stadia en volgens Kohlberg is die volgorde van die vlakke en stadia opeenvolgend omdat dit afhanklik is van die ontwikkeling van sekere kognitiewe vaardighede wat in 'n opeenvolgende wyse ontwikkel. Elke opeenvolgende stadium ontwikkel vanuit die voorafgaande en vervang dit telkens. Dit is dus nie moontlik vir 'n persoon om enige vlak van morele ontwikkeling oor te slaan nie. Volgens Thom, Louw, Van Ede en Ferns (1998) het Kohlberg beweer dat almal nie die hoogste vlak van morele ontwikkeling bereik nie. Die meeste adolessente behoort egter in die konvensionele stadium te wees. Reëls word dus gehoorsaam om aanvaar te word en verwerping te vermy en omdat dit noodsaaklik is vir die handhawing van wet en orde (Louw, 1998). Binne die perspektief van konvensionele morele redenering word sosiaal aanvaarbare reëls, rolle en norme gebruik om morele oordele te maak (Glover, 1997). Adolessensie is 'n stadium waartydens individue 'n identiteit vorm. Dit is ook 'n stadium waartydens adolessente 'n gevoel van 'n morele self ontwikkel, met ander woorde hulle self-opvattinge en self-ideale (Higgins, 1991).

Erikson stel agt stadiums van psigososiale ontwikkeling voor waarvan adolessensie die vyfde stadium is. Die taak van hierdie stadium is om 'n sin van self te ontwikkel, om 'n identiteit te bevestig, sodat dit deur puberteit kan voortduur en om die volwassene se kapasiteit om te werk en lief te hê, te bemeester. Die ideale oplossing van die identiteitskrisis is geleë in 'n sintese tussen die twee pole, identiteit en identiteitsverwarring, wat Erikson betroubaarheid noem. Dit beteken dat individue sekerheid moet hê oor hulle identiteit, en terselfdertyd op 'n aanvaarbare wyse bewus moet wees van ander identiteitskeuses wat hulle kon gemaak het, asook van ander moontlikhede wat in hulle skuil (Okun, 1997; Sternberg, 1997).

Verskeie faktore beïnvloed adolessente se morele ontwikkeling, naamlik:

- kognisie, godsdiens, sosio-ekonomiese status, egosentrisme, heteronome aanvaarding van ander se waardestelsels en interaksie met portuur (Thom et al., 1998);
- ouerlike houdings en optrede (Hoffman, 1987; Thom et al., 1998);
- empatie (Hoffman, 1987); en
- motivering deur middel van morele beginsels, reëls en standaarde (Staub, 1987).

Verskeie redes word aangevoer waarom morele verontagsaming voorkom en waarom morele individue misluk om moreel op te tree, naamlik:

- 'n leergebrek, met ander woorde morele standaarde is nie goed genoeg geleer nie of op 'n verkeerde wyse aangeleer (Batson, Thompson & Chen, 2002; Batson, Thompson, Seufferling, Whitney & Strongman, 1999);
- situasionele faktore, soos byvoorbeeld bevel van 'n hoër outoriteit, druk om te konformeer en die verspreiding of vervanging van verantwoordelikheid (Batson et al., 2002, 1999);
- die veralgemening van die meeste morele beginsels, soos wees regverdig en doen aan ander soos wat jy aan jouself gedoen wil hê (Batson et al., 2002, 1999);
- selektiewe persepsie en rasionalisering (Batson et al., 2002, 1999);
- affektiewe alarms om kognisie op te skort (Batson et al., 2002, 1999);
- 'n relatiewe hoë toleransie vir gedrag-standaard-teenstrydigheid in morele lewens (Batson et al., 2002, 1999);
- die herverklaring van moontlike laakbare gedrag deur middel van morele regverdiging, versagtende vergelyking en etikettering (Batson et al., 2002, 1999);
- die verkleining, ignorering en verkeerde opvatting van die nadelige gevolge (Batson et al., 2002, 1999);
- die blamering en verdierliking van die slagoffers (Batson et al., 2002, 1999);
- anti-sosiale en onwettige gedrag (Berkowitz, Guerre & Nucci, 1991);
- morele skynheiligheid (Batson et al., 2002, 1999);

- 'n gebrek aan empatie wat veroorsaak dat 'n individu nie moreel optree nie, of die teenwoordigheid van empatie kan selfs veroorsaak dat 'n individu dink hy tree moreel op, terwyl hy of sy egter nie moreel optree nie (Batson, Klein, Highberger, & Shaw, 1995);
- 'n gebrek aan godsdiens en geloof (Cohen & Rozin, 2001; Glover, 1997); en
- beperkte moraliteit, wat voorkom omdat mense, alhoewel nie alle mense en nie in alle kulture nie, wat die geldigheid en mag van morele noodsaaklikhede aanvaar, nie altyd gepaste morele gedrag van hulleself verwag nie (Nissan, 1991).

Daar bestaan egter wel faktore wat morele en verantwoordelike gedrag by adolessente bevorder, naamlik:

- die aanmoediging om selfbeheersing te ontwikkel en om behoefte-bevrediging uit te stel (Louw, 1998);
- goeie volwasse rolmodelle wat adolessente kan naboots (Louw, 1998);
- geleenthede moet geskep word om morele dilemmas en beginsels te bespreek en daaroor te besin (Louw, 1998);
- morele opvoeding oor generasies (Davison & Neale, 1998; Miller, 1993);
- om gedrag in lyn met standarde of standarde in lyn met gedrag te bring (Batson et al., 2002, 1999);
- godsdiens, want diegene wat godsdiens nastrewe is meer geneig om moreel op te tree en 'n doel vir hulle lewens te sien (Glover, 1997); en
- kennis (Bendixen, Schraw & Dunkle, 1998).

3.1. Moraliteit en geslag

Teenstrydige resultate ten opsigte van moraliteit en geslag word in die literatuur aangetref. Maqsd (1998) het met sy navorsing op Botswana-adolessente gevind dat seuns en meisies nie verskil in terme van die morele beginsels van versorging en regverdigheid nie. Bendixen et al. (1998), Batson et al. (1999) en Haidt, Koller en Dias (1993) kon ook geen verskille tussen mans en vroue in terme van morele oortuigings vind nie. Hulle navorsing is egter teenstrydig met die resultate wat ander navorsers soos Gilligan (1982); Lifton (1985); Stimpson, Jensen en Neff (1992); Wojciszke (1994) en Coetzee (2003) verkry het.

Gilligan (1982) beklemtoon dat mans en vroue die wêreld verskillend konseptualiseer en verskillende beginsels in hul morele redenering gebruik. Volgens Gilligan (1982), Lifton (1985) en Stimpson et al. (1992) verkies vroue die morele beginsel van versorging, terwyl mans die morele beginsel van regverdigheid verkies. Hulle meen dat daar 'n sterk verband is tussen mans se intrapersoonlike aspekte van persoonlikheid en moraliteit, en tussen vroue se interpersoonlike aspekte en moraliteit. Wojciszke (1994) het bevind dat vroue meer geneig is om hulle gedrag in terme van moraliteit te interpreteer, terwyl mans meer geneig is om hulle gedrag in terme van bekwaamheid te beskou. Coetzee (2003) en Le Roux (2003) het onlangs bevind dat Suid-Afrikaanse meisies oor hoër vlakke van morele redenering as Suid-Afrikaanse seuns beskik. Volgens Petrinovich, O'Neill en Jorgensen (1993) is vroue meer geneig om moreel op te tree as mans. Dit wil dus voorkom asof daar wel geslagsverskille bestaan in terme van moraliteit en morele ontwikkeling. Lifton (1985) glo dat hierdie verskille in morele redenering die gevolg mag wees van die verskillende sosiale rolle en verwagtinge wat van elke geslag verwag word.

3.2. Moraliteit en ouderdom

'n Individue se moraliteit en morele beginsels neem toe en versterk met 'n toename in ouderdom, omdat sy of haar intellektuele en emosionele vaardighede met ouderdom verbeter (Papalia & Olds, 1995). Dit wil dus voorkom asof 'n persoon se morele vaardighede vorder soos wat die persoon ouer word, omdat sy of haar kognitiewe, intellektuele en emosionele vaardighede verbeter. Navorsing het reeds getoon dat daar 'n sterk verband tussen morele ontwikkeling en kognitiewe, emosionele, intellektuele en sosiale ontwikkeling is (Botha, Van Ede, Louw, Louw & Ferns, 1998).

3.3. Moraliteit en etnisiteit

Volgens Kohlberg se kognitiewe benadering van morele ontwikkeling is die ontwikkelingspatroon van morele redenering en oordeel kruis-kultureel universeel (Ferns & Thom, 2001). Volgens sy benadering volg die ontwikkeling van morele redenering dieselfde onveranderlike fases in alle kulture. Hy ondersteun dus nie die idee van kulturele relatiewiteit nie (Ferns & Thom, 2001). Verskeie navorsers het egter aangetoon dat Kohlberg se teorie van morele ontwikkeling nie so universeel is nie (Coetzee, 2003; Ferns & Thom, 2001; Haidt et al., 1993; Jones, Parker, Joyner & Ulka-Steiner, 1999; Maqsd, 1998; Smith & Parekh, 1996; Snarey &

Keljo, 1991). Tudin, Straker en Mendolsohn (1994) het bevind dat swart studente aan die Universiteit van die Witwatersrand hoë vlakke van morele redenering bereik. Ander navorsers (Coetzee, 2003; Ferns & Thom, 2001; Jones et al., 1999; Smith & Parekh, 1996) het weer bevind dat swart adolessente lae vlakke van morele redenering bereik, terwyl wit adolessente geneig is om hoër vlakke van morele redenering te bereik. Dit wil dus voorkom asof 'n persoon se morele redenering die klem van die kultuur, waaraan hy behoort, reflekteer (Kail & Cavanaugh, 1996). Ferns en Thom (2001) verskaf verskeie redes waarom swart adolessente se vlakke van morele redenering laer is as die van wit adolessente:

- die woorde wat 'n individu daarvan bewus maak dat sy of haar gedrag reg of verkeerd is, kom van 'n spesifieke sosiale, kulturele en linguïstiese milieu en verskil van kultuur tot kultuur;
- morele redenering vind plaas binne die grense van 'n individu se sosio-kognitiewe vermoëns en sal verskil as 'n funksie van beide kognitiewe en kontekstuele faktore;
- verskillende omstandighede gee daartoe aanleiding, soos apartheid wat veroorsaak het dat rassesseiding en diskriminasie by baie swart Suid-Afrikaners voorgekom het;
- 'n gebrek aan voldoende rolmodelle wat nodig is vir die oordrag van morele waardes en norme;
- verskille in opvoedkundige ervaringe gee verder aanleiding tot verskille in morele redenering, want onderrig en die vermoë om logies te dink word geassosieer met die vlakke van morele redenering;
- die sosialisering van swart adolessente vind plaas volgens tradisionele Afrika-waardes en norme wat daarop gerig is om hulle ideale lede van die gemeenskap te maak;
- morele ontwikkeling word ook deur outoritêre opvoedingstegnieke verhinder, omdat individue nie die kans gegun word om hulle eie persoonlike waardesisteem, waaraan hulle getrou kan wees, te ontwikkel nie; en
- die verskillende morele situasies waaraan hulle al blootgestel is, want dit beïnvloed die waardes wat hulle toepas wanneer hulle hierdie morele situasies interpreteer.

Kulturele verskille in die volgorde van die stadia waarin morele ontwikkeling plaasvind en die aard van onderskeiding wat deur kulturele groepe bereik word, dui dus aan dat die morele ontwikkeling van swart en wit adolessente beïnvloed word deur verskille in hulle historiese en kulturele agtergronde, en dat die wit en swart kulturele bedelings in Suid-Afrika verskillende

aspekte van moraliteit beklemtoon, wat die aard van morele ontwikkeling bepaal (Ferns & Thom, 2001). Kohlberg se teorie van die ontwikkeling van morele redenering kan dus nie as universeel gesien word sonder die inagneming van kulturele diversiteit nie. Volgens Ferns en Thom (2001) is moraliteit nie 'n produk van 'n enkele sielkundige proses nie. Dit is eerder 'n komplekse, multi-dimensionele verskynsel wat die integrasie van verskeie sielkundige ontwikkelingskomponente benodig, soos byvoorbeeld die kognitiewe, sosiale en persoonlikheidskomponente van die mens (Ferns & Thom, 2001).

4. DIE VERBAND TUSSEN EENSAAMHEID EN MORALITEIT

Geen empiriese navorsing kon gevind word wat 'n verband tussen eensaamheid en moraliteit bevestig nie. Cruz (1983) filosofiseer egter dat daar wel 'n verband tussen eensaamheid en immorele gedrag soos misdaad, alkoholisme, sielkundige probleme, dwelmverslawing, egskedding en selfmoord bestaan. Immorele gedrag kan aanleiding gee tot eensaamheid of eensaamheid handhaaf, maar die teenoorgestelde is egter ook waar: eensaamheid kan aanleiding gee tot immorele gedrag of immorele gedrag handhaaf (Cruz, 1983).

In die literatuur word ook suggesties van 'n moontlike verband tussen eensaamheid en anti-sosiale gedrag gevind (Demir & Tarhan, 2001; Le Roux, 1996; Rokach, 2001; Rokach & Brock, 1996), asook tussen moraliteit en anti-sosiale gedrag (Berkowitz et al., 1991; Haidt et al., 1993). Die feit dat beide eensaamheid en moraliteit in verband gebring word met anti-sosiale (immorele) gedrag, suggereer die moontlikheid van 'n verband tussen eensaamheid en moraliteit. Omdat geen empiriese navorsing oor hierdie onderwerp gevind kon word nie, kan die huidige studie as baanbrekerswerk op hierdie gebied beskou word.

5. DOEL VAN DIE NAVORSING

Adolesseente staar daagliks verskeie konfrontasies in die gesig. Hulle moet elke dag morele besluite neem: moet hulle optree volgens hulle eie ideale of moet hulle 'n ooreenkoms aangaan. Idealisme in hierdie sin is om moreel op te tree en nie voor verkeerde versoekinge te swig nie. Net so moet adollesente die komplekse verskynsel van eensaamheid daagliks beveg. Eensaamheid en moraliteit is dus twee belangrike gedragsaspekte wat tydens adollesensie manifesteer. Die vraag is daarom of moraliteit nie moontlik 'n voorspeller van eensaamheid kan

wees nie. Die navorser wil dus bepaal of daar 'n verband tussen eensaamheid en moraliteit is, met die doel om eensaamheid beter te begryp.

In die lig van die voorafgaande bespreking is die hoofdoelwit van die studie derhalwe om adolessente van verskillende kulture se persepsies van hul eensaamheid en moraliteit te meet en om die verband tussen eensaamheid en moraliteit te ondersoek. Daar sal verder vasgestel word watter van die voorspeller veranderlikes, naamlik moraliteit, geslag, ouderdom, moedertaal en etnisiteit, betekenisvol tot die voorspelling van eensaamheid bydra. 'n Verdere doelwit is om te bepaal of daar verskille ten opsigte van eensaamheid en moraliteit by die verskillende groepe voorkom.

6. METODE VAN NAVORSING

6.1. Navorsingshipoteses

Die volgende hipoteses word vir die ondersoek geformuleer:

- **Hipotese 1** : Die hoofnavorsingshipotese is dat daar 'n lineêre verband tussen adolessente se eensaamheid en 'n aantal voorspeller veranderlikes is, naamlik moraliteit, geslag, ouderdom, moedertaal en etniese groep.

- **Hipotese 2** : Daar bestaan verskille tussen die verskillende vlakke van die onafhanklike veranderlikes, naamlik geslag, ouderdom, moedertaal en etniese groep, sover dit eensaamheid en moraliteit betref.

Die beduidendheidspeil vir die ondersoek word op $p \leq 0.01$ gestel.

6.2. Navorsingsontwerp

Ten einde bogenoemde doelstellings te bereik, het die navorser besluit om van ex post facto-navorsing, en meer spesifiek 'n kriteriumgroepontwerp, gebruik te maak. Dit behels dat daar nóg 'n eksperimentele ingreep, nóg ewekansige toewysing in hierdie navorsing sal plaasvind. Die proefpersone sal dus reeds voor die aanvang van die navorsing aan die verskillende vlakke van

die onafhanklike veranderlikes behoort (Huysamen, 1998). In hierdie kriteriumgroepontwerp is daar gepoog om steekproewe ewekansig te trek vanuit die populasies wat die verskillende vlakke van die onafhanklike veranderlikes verteenwoordig. Daarna sal die verband wat hierdie veranderlikes op eensaamheid kan hê, ondersoek word. Die leerders se moraliteit en biografiese besonderhede (geslag, ouderdom, moedertaal en etniese groep) is die voorspeller veranderlikes, terwyl hul persepsies van hulle eensaamheid die kriteriumveranderlike is.

6.3. Die proefpersone

In hierdie navorsing is 714 adolessente tussen die ouderdomme van 13 en 17 jaar, vanuit drie verskillende sekondêre stedelike skole in die groter Bloemfontein, betrek. Adolessente in hierdie ouderdomsgroep is gebruik, omdat hulle toenemend gekonfronteer word met morele sake en omdat eensaamheid meer algemeen tydens adolessensie voorkom. Daar is gepoog om suksesvol op drie etniese groepe, naamlik Kleurling, swart en wit adolessente te fokus. Hierdie drie etniese groepe word betrek omdat hulle Suid-Afrika se dominante kultuurgroepe is. Daar word ook op albei geslagte gefokus.

6.4. Die prosedure

Toestemming is van die Vrystaatse Departement van Onderwys verkry om sekondêre leerders in die navorsing te gebruik. Die data is ingesamel met die hulp van twee psigometrie-studente, wat tans vierdejaar sielkunde-studente aan die Universiteit van die Vrystaat is. Die navorser en hierdie twee studente het die geselekteerde skole per afspraak gedurende skoolure besoek om die data in te samel. Twee klasse is onderskeidelik uit graad 8, 9 en 10 by elke sekondêre skool ewekansig geselekteer om aan die navorsing deel te neem. Die rede hiervoor is dat die leerders in hierdie drie grade aan die ouderdomsgroepe behoort waarop die navorser graag wil fokus.

Die proefpersone is ingelig oor die aard en doelwit van die navorsing en daar is aan hulle verduidelik hoe om die vraelyste te voltooi. Hierna het die navorser en studente die meetinstrumente aan die proefpersone uitgedeel. Alle leerders wat op daardie onderskeie dae beskikbaar en gewillig was om aan die navorsing deel te neem, het die vraelyste ingevul.

Daarna was die vraelyste sorgvuldig deur die twee psigometrie-studente gekodeer, voordat die inligting deur 'n SPSS-rekenaarprogram ontleed is.

Die biografiese besonderhede aangaande die ondersoekgroep word in Tabel 1 weergegee.

TABEL 1: Frekwensies en persentasies van al die voorspeller veranderlikes

	Veranderlike	Frekwensie	Persentasie
Geslag	Manlik	332	46.5
	Vroulik	382	53.5
Etniese groep	Kleurling	188	26.3
	Swart	331	46.4
	Wit	191	26.8
	Ander	4	0.5
Moedertaal	Tswana	102	14.3
	Sotho	185	25.9
	Engels	6	0.8
	Afrikaans	385	53.9
	Ander	36	5.1
Ouderdom (in jare)	13	96	13.4
	14	171	23.9
	15	200	28.0
	16	136	19.0
	17	70	9.8
	Ander	41	5.9

Uit bogenoemde tabel blyk dit eerstens dat meer meisies as seuns aan die ondersoek deelgeneem het. Altesaam 382 (53.5%) meisies en 332 (46.5%) seuns het die steekproef gevorm. Wat etniese groep betref, toon Tabel 1 dat die oorgrote meerderheid van die proefpersone (46.4%) swart leerders is. Die wit en Kleurling proefpersone het die res van die steekproef uitgemaak en is onderskeidelik 26.8% en 26.3%. Sommige van die proefpersone het nie in een van die onderskeie subgroepe geval nie en is in die kategorie “ander” opgeneem. As gevolg daarvan en ook omdat die frekwensies laag is, word dit van geen statistiese betekenis beskou nie en word dit gevolglik verder geïgnoreer.

Daar is vyf kategorieë geskep vir die leerders se moedertaal, naamlik Tswana, Sotho, Engels, Afrikaans en “ander”. Volgens Tabel 1 blyk dit dat die grootste hoeveelheid proefpersone (53.9%) Afrikaanssprekend is. Van die steekproef is 25.9% Sotho-sprekend en 14.3% Tswana-sprekend. ‘n Baie klein hoeveelheid Engelssprekende proefpersone (0.8%) het voorgekom.

Die proefpersone se ouderdomme het van 13 tot 17 jaar gewissel. Die meerderheid van die proefpersone (28.0%) was 15 jaar oud, terwyl 23.9% 14 jaar oud was. Die ander proefpersone val hoofsaaklik in een van die volgende drie kategorieë, naamlik 13-jariges (13.4%), 16-jariges (19.0%) en 17-jariges (9.8%). By die statistiese verwerking is sommige kategorieë saamgroepeer, sodat slegs twee vlakke van hierdie veranderlike voorgekom het, naamlik 13 – 15 jaar (vroë adolessensie) en 16 – 17 jaar (middel-adolessensie).

6.5. Die meetinstrumente

Elke persoon het die volgende meetinstrumente ontvang om te voltooi:

6.5.1. Die Le Roux-Eensaamheidskaal

Hierdie vraelys (sien Bylae A) bestaan uit 30 items en is reeds suksesvol in ander navorsingstudies gebruik (Le Roux, 2002, 2001, 1998, 1992; Mullett, 2002; Scholtz, 1995). Voorbeelde van items in die vraelys is die volgende: “Ek het in ‘n liefdevolle ouerhuis grootgeword” (Item 2), “Ek voel vergete” (Item 19), “My vriende maak my gelukkig” (Item 24), en “Niemand het my lief nie” (Item 28). Die respondente moet met ‘n kruisie aandui in watter mate hulle met elke stelling saamstem of nie, deur een van vier response te merk, wat varieer van “altyd” tot “nooit”. Die 15 negatiewe items in die vraelys het numeriese waardes wat wissel van 4 tot 1, terwyl die positiewe items in die responskategorieë van 1 tot 4 genommer is. Indien ‘n individu dus ‘n hoë telling behaal, dan dui dit daarop dat hierdie individu eensaam is. Individue met lae tellings moet nie as eensaam beskou word nie. Die betroubaarheid van die vraelys is in verskeie studies bereken deur middel van Cronbach se alfa-koëffisiënt en dit is bepaal as 0.88, 0.88, 0.88 en 0.87 (Le Roux, 2002, 1998, 1992; Scholtz, 1995), terwyl die interne geldigheid ‘n korrelasie van $r_{pn} = -0.6116$ tussen die positiewe en negatiewe helftes van die skaal opgelewer het.

6.5.2. “Morally Debatable Behaviors Scale”

Die moraliteitskaal wat toegepas is, is geskoei op Harding en Phillips se “Morally Debatable Behaviors Scale” (in Robinson, Shaver & Wrightman, 1991). Laasgenoemde instrument bepaal of gedrag geregverdig is wat kontemporêre morele sake reflekteer waarmee individue in hulle daaglikse lewens gekonfronteer word of waaroor hulle ‘n opinie het. Die skaal bestaan uit 25 tipes morele gedrag. Elke item word bereken op ‘n 10-punt skaal wat varieer van 1, wat beteken dat die gedrag “nooit geregverdig” is nie, tot 10, wat beteken dat die gedrag “altyd geregverdig” is. Hierdie meetinstrument meet drie aspekte van morele gedrag: (1) persoonlike seksuele moraliteit (nege items), wat fokus op sake soos die lewe, die dood en seksuele verhoudings, (2) selfbelang moraliteit (agttien items), wat bestaan uit items ten opsigte van persoonlike integriteit en eerlikheid, en (3) wettige-onwettige moraliteit (agttien items), wat bestaan uit gedrag wat formeel deur die wet voorgeskryf word. Drie items is algemeen in terme van selfbelang en wettige-onwettige moraliteit.

Le Roux (2003) het ‘n aantal veranderinge aan die oorspronklike vraelys van Harding en Phillips aangebring. Dit behels die volgende:

- Eerstens is die aantal responskategorieë van 10 na vier verminder, omdat uitstekende betroubaarheid met laasgenoemde verkry word, terwyl dit baie moeilik is om betroubaar tussen 10 kategorieë te onderskei;
- Tweedens is die vraelys ook in Afrikaans vertaal, ten einde begrip van die items by hierdie kultuurgroep aan te spreek.

Die betroubaarheid van die veranderde vraelys (Bylae B) is deur middel van Cronbach se alfa-koëffisiënt in hierdie studie bereken. Hierdie gewysigde meetinstrument se betroubaarheid is reeds voorheen deur middel van Cronbach se alfa-koëffisiënt bereken en bepaal as 0.82 (Le Roux, 2003).

6.5.3. Biografiese vraelys

Die biografiese vraelys (sien Bylae C) bevat inligting aangaande die proefpersone se geslag, ouderdom, moedertaal en etniese groep.

6.6. Statistiese metode

‘n Hiërargiese regressie en ‘n MANOVA is op die data uitgevoer om die inligting statisties te ontleed. Cohen se “d” is ook toegepas om die praktiese betekenisvolheid van die resultate te bepaal.

6.6.1. Hiërargiese regressie-ontleding

‘n Meervoudige hiërargiese regressie-ontleding is gebruik ten einde een van die doelwitte van hierdie navorsing, naamlik om die invloed van sekere onafhanklike veranderlikes (voorspeller veranderlikes) op die afhanklike veranderlike (kriteriumveranderlike) te ondersoek. Die voorspeller veranderlikes is moraliteit, geslag, ouderdom, moedertaal en etniese groep, terwyl die kriteriumveranderlike eensaamheid is.

‘n Hiërargiese regressie-ontleding is ook uitgevoer omdat die navorser self die volgorde bepaal waarin die voorspellers, naamlik moraliteit, geslag, ouderdom, etniese groep en moedertaal, toegevoeg moet word. Die voorspellers is volgens elkeen se unieke bydrae beoordeel. Elke voorspeller het dus die variansie wat dit bydra wanneer dit tot die vergelyking gevoeg word, verklaar (Aron & Aron, 1994). Sodoende kan bepaal word wat die korrelasie is van die eerste voorspeller veranderlike met die afhanklike veranderlike, en dan hoe baie bygevoeg word by die algemene meervoudige korrelasie wanneer ‘n tweede, derde en vierde voorspeller veranderlike bygevoeg word.

In die statistiese verwerking van die probleem om die invloed van hierdie onafhanklike veranderlikes op die afhanklike veranderlike te bepaal, is daar van ‘n lineêre verband tussen die voorspeller veranderlikes en die kriteriumveranderlike gebruik gemaak, wat as die meervoudige regressievergelyking bekend staan (Aron & Aron, 1994).

6.6.2. Meervoudige variansie-ontleding

‘n Meervoudige variansie-ontleding is eerstens toegepas, omdat hier meer as een afhanklike veranderlike teenwoordig is. Tweedens is dit uitgevoer om die verskille tussen die groepe met betrekking tot die veranderlikes te bepaal, in plaas daarvan om die veranderlikes in isolasie te ondersoek (Aron & Aron, 1994). Dit sal aandui of daar verskille by die afhanklike veranderlikes,

naamlik eensaamheid en moraliteit, voorkom aan die hand van die onafhanklike veranderlikes, naamlik geslag, ouderdom, moedertaal en etnisiteit. Die navorser wil dus vasstel watter vlakke van die onafhanklike veranderlikes beduidend van mekaar ten opsigte van eensaamheid en moraliteit verskil.

6.6.3. Cohen se “d”-toets

Cohen se tegniek is gebruik vir die bepaling van praktiese betekenisvolheid. Steyn (2000) beveel die gebruik van die gestandaardiseerde verskil aan. Dit is die verskil tussen die twee gemiddeldes (of gemiddelde vanaf ‘n gegewe waarde) gedeel deur die standaardafwyking (Steyn, 2000). Riglyne vir die beoordeling van die effekgrootte is die volgende:

- [d] = 0.2 : Klein effek (resultaat is nie-betekenisvol)
- [d] = 0.5 : Matige effek (dui moontlik op betekenisvolheid)
- [d] = 0.8 : Groot effek (resultate is betekenisvol en van praktiese belang)

In hierdie studie sal slegs gelet word op die effekgroottes wat op ‘n groot effek dui.

7. RESULTATE

7.1. Toetsbetroubaarheid

Die betroubaarhede van Die Le Roux Eensaamheidsvraelys en die gewysigde “Morally Debatable Behaviors Scale” (Die Gedragsvraelys) is in hierdie studie ondersoek. Die resultate is soos volg:

Tabel 2: Die betroubaarheidskoëffisiënte van die metingskale

Metingskaal	Alfa-koëffisiënt (r)
Die Le Roux-Eensaamheidsvraelys	0.782
Die Gedragsvraelys	0.832

Uit bogenoemde blyk dit dat beide die vraelyste oor ‘n goeie betroubaarheid beskik. Die alfa-koëffisiënt van Die Le Roux-Eensaamheidsvraelys (0.782) is laer as wat in vorige studies verkry

is, naamlik 0.88, 0.88, 0.88 en 0.87 (Le Roux, 2002, 1998, 1992; Scholtz, 1995). Die alfa-koëffisiënt van Die Gedragsvraelys (0.832) stem ooreen met die bevinding van Le Roux (2003), naamlik 0.82.

7.2. Gemiddeldes en standaardafwykings van al die gegewens

Volgens Hipotese 1 (sien 6.1) bestaan daar 'n verband tussen 'n adolessent se eensaamheid en die voorspeller veranderlikes. Die gemiddeldes en standaardafwykings wat die verband voorafgaan, is die volgende:

Tabel 3: Gemiddeldes en standaardafwykings van die biografiese veranderlikes ten opsigte van eensaamheid by adolessente

Voorspellers		Gem. Telling	Standaardafwyking
Geslag	Manlik	58.810	10.407
	Vroulik	59.246	10.990
Etniese groep	Kleurling	59.803	9.153
	Swart	59.819	10.273
	Wit	56.764	12.428
Moedertaal	Tswana	58.843	9.743
	Sotho	60.065	10.048
	Engels	59.200	7.463
	Afrikaans	58.460	11.117
Ouderdom (in jare)	13-15	58.101	10.777
	16-17	60.826	10.394
Totale telling		59.043	10.718

Volgens Tabel 3 is die gemiddelde telling vir die totale groep wat op die eensaamheidsvraelys behaal is, 59.043 met 'n standaardafwyking van 10.718. Al die gemiddelde tellings wat behaal is, is onder die teoretiese gemiddelde van 75. Dit wil dus voorkom of die leerders as 'n groep nie baie eensaamheid ervaar nie.

Wat geslag betref het die vroulike adolessente 'n hoër gemiddelde eensaamheidstelling as die manlike adolessente, wat moontlik daarop kan dui dat hulle meer geneig is om eensaam te wees.

Tabel 3 toon verder dat die swart adolessente die hoogste gemiddelde telling (59.819) behaal het, wat daarop dui dat hulle meer geneig is tot eensaamheid as wit en Kleurling adolessente. Die Kleurling en wit adolessente se gemiddelde tellings is onderskeidelik 59.803 en 56.764. Dit dui daarop dat die wit adolessente minder geneig is tot eensaamheid as die swart en Kleurling adolessente.

Ten opsigte van moedertaal het die Sotho-sprekende adolessente die hoogste gemiddelde telling (60.065) behaal, wat daarop dui dat hulle meer eensaam is as die Afrikaans- en Tswanasprekende adolessente. Die Tswana- en Afrikaanssprekende adolessente se gemiddelde tellings is onderskeidelik 58.843 en 58.460. Afrikaanssprekende adolessente ervaar dus die minste eensaamheid. Die Engelssprekende adolessente het 'n gemiddelde telling van 59.200 behaal, maar hierdie telling word buite rekening gelaat, omdat daar slegs ses (N=6) adolessente is wat aangedui het dat hulle moedertaal Engels is.

Laastens toon Tabel 3 dat ouer adolessente (16-17 jaar) meer geneig is om eensaamheid te ervaar as jonger adolessente (13-15 jaar). Die eersgenoemde groep se gemiddelde telling is 60.826, terwyl die laasgenoemde groep se gemiddelde telling 58.101 is.

Die gemiddeldes en standaardafwykings wat op Die Gedragsvraelys behaal is, word in Tabel 4 weergegee.

Tabel 4: Gemiddeldes en standaardafwykings van die biografiese veranderlikes ten opsigte van moraliteit by adolessente

Voorspellers		Gem. Telling	Standaardafwyking
Geslag	Manlik	72.732	9.676
	Vroulik	77.217	8.519
Etniese groep	Kleurling	74.580	8.427
	Swart	75.257	9.973
	Wit	75.869	8.236
Moedertaal	Tswana	76.745	9.309
	Sotho	74.368	10.570
	Engels	72.000	2.828
	Afrikaans	75.101	8.680
Ouderdom (in jare)	13-15	75.874	8.788
	16-17	73.729	10.178
Totale telling		75.132	9.341

Volgens Tabel 4 is die gemiddelde telling vir moraliteit wat op Die Gedragsvraelys behaal is, 75.132 met 'n standaardafwyking van 9.341. Die gemiddelde tellings wat behaal is, is deurgaans hoër as die teoretiese gemiddelde van 55. Dit wil dus voorkom asof die adolessente as 'n groep oor goeie morele waardes beskik.

Dit blyk asof die vroulike adolessente hoër morele waardes (77.217) as die manlike adolessente (72.732) handhaaf. Wat etniese groep betref, het die wit adolessente 'n hoër gemiddelde telling (75.869) as die swart adolessente (75.257) en Kleurling adolessente (74.580). Dit wil dus voorkom asof wit adolessente hoër morele waardes as swart en Kleurling adolessente openbaar.

Ten opsigte van moedertaal het die Tswanasprekende adolessente die hoogste gemiddelde telling (76.745) behaal, wat daarop dui dat hulle hoër morele waardes koester as die Afrikaans- en Sothosprekende adolessente wie se gemiddelde tellings onderskeidelik 75.101 en 74.368 is. Die

Engelssprekende adolessente (N=6) word buite rekening gelaat, aangesien daar slegs ses adolessente is wat aangedui het dat hul moedertaal Engels is.

Tabel 4 toon verder dat die jonger adolessente se gemiddelde telling 75.874 is, terwyl die ouer adolessente se gemiddelde telling 73.729 is. Dit wil dus voorkom asof die jonger adolessente meer geneig is om hoër morele waardes te handhaaf as die ouer adolessente.

7.3. Interkorrelasiematriks

In Tabel 5 word die resultate van die verbande tussen eensaamheid en moraliteit, asook die biografiese veranderlikes, in 'n interkorrelasiematriks weergegee. Die matriks bevat die korrelasiekoëffisiënte asook die vlak van beduidenheid. Die veranderlikes wat op die 1%-peil van beduidendheid met eensaamheid korreleer, sal daarna bespreek word.

Tabel 5: Interkorrelasiematriks van al die voorspeller veranderlikes

	Eensaamheid	Moraliteit	Etniese groep	Geslag	Ouderdom	Moedertaal
Eensaamheid	1.000					
Moraliteit	-0.202** p = 0.000	1.000				
Etniese groep	-0.098** p = 0.009	0.025 p = 0.507	1.000			
Geslag	0.020 p = 0.588	0.240** p = 0.000	0.066 p = 0.079	1.000		
Ouderdom	0.121** p = 0.001	-0.109** p = 0.003	-0.066 p = 0.079	-0.060 p = 0.110	1.000	
Moedertaal	-0.026 p = 0.491	-0.023 p = 0.537	0.028 p = 0.676	0.028 p = 0.451	-0.004 p = 0.922	1.000

** p ≤ 0.01

Volgens Tabel 5 toon moraliteit die sterkste verband met eensaamheid, naamlik -0.202 wat 'n omgekeerde en hoogs beduidende verband is (p=0.000). Hierdie omgekeerde verband beteken dat

diegene wat lae morele waardes handhaaf, meer geneig is tot eensaamheid, terwyl diegene wat hoër morele waardes koester, minder geneig is tot eensaamheid.

Die voorspeller wat die tweede hoogste met eensaamheid korreleer, is ouderdom. Hierdie positiewe verband van 0.121 tussen eensaamheid en ouderdom is ook hoogs beduidend ($p=0.001$). Hoe ouer die leerders is, hoe meer is hulle geneig om eensaamheid te ervaar.

'n Sterk omgekeerde verband het ook na vore gekom tussen eensaamheid en etniese groep met 'n beduidendheid van $p=0.009$. Dit dui dus aan dat etniese groep moontlik 'n goeie voorspeller van eensaamheid kan wees.

Wat moraliteit betref, het geslag die sterkste verband met moraliteit, naamlik 0.240 met 'n beduidendheid van $p=0.000$. In die statistiese verwerking van die data is manlik 1 en vroulik 2 gekodeer. Hieruit blyk dit dat vroulike adolessente hoër morele waardes handhaaf as manlike adolessente.

Die voorspeller wat die tweede hoogste met moraliteit korreleer, is ouderdom. Daar is 'n omgekeerde verband van -0.109 tussen moraliteit en ouderdom wat ook statisties beduidend is ($p=0.003$). Dit dui daarop dat hoe ouer die leerders is, hoe meer is hulle geneig om laer morele waardes te handhaaf, terwyl jonger adolessente meer geneig is om hoër morele waardes te handhaaf.

7.4. Hiërargiese regressie-ontleding

Die onderstaande tabel (Tabel 6) bevat die resultate van 'n hiërargiese regressie-ontleding wat uitgevoer is om die hoofnavorsingshipotese en subhipoteses te ondersoek. Dit bevat besonderhede oor die veranderlikes wat agtereenvolgens ingevoer is, die meervoudige korrelasies (R), die proporsies variansie wat verklaar word (R^2), die standaardskattingsfoute en die F-waardes vir die bepaling van die beduidendhede:

Tabel 6: Bydraes van die verskillende veranderlikes tot R² met betrekking tot eensaamheid

	Veranderlikes	R	R ²	Standaardfout	F	p
1	Moraliteit	-0.207	0.043	0.043	-5.487	0.000**
2	Geslag	0.088	0.008	0.809	2.335	0.020
3	Ouderdom	0.112	0.013	0.288	3.023	0.003**
4	Moedertaal	-0.025	0.001	0.312	-0.689	0.491
5	Etniese groep	-0.089	0.008	0.531	-2.435	0.015

**** p ≤ 0.01**

Tabel 6 toon dat moraliteit slegs 0.043 van die variansie van eensaamheid beduidend (p=0.000) kon verklaar, terwyl ouderdom se bydrae 0.013 (p=0.003) is. Nie geslag, moedertaal of etniese groep kon betekenisvol tot die voorspelling van eensaamheid bydra nie. Moraliteit blyk dus die beste voorspeller vir eensaamheid te wees, gevolg deur ouderdom.

In Tabel 7 word die proporsies en persentasies van die variansie (R²) wat deur al die voorspellers verklaar word, weergegee.

Tabel 7: Die proporsies en persentasies van die variansie wat deur al die voorspellers verklaar is

Voorspeller veranderlikes	Proporsie unieke variansie (R ²)	Persentasie unieke variansie (R ²)
Moraliteit	0.043	4.300
Geslag	0.008	0.800
Ouderdom	0.013	1.300
Moedertaal	0.001	0.100
Etniese groep	0.008	0.800
Veranderlikes gesamentlik	0.067	6.700

Volgens Tabel 7 is dit duidelik dat die voorspeller veranderlikes slegs 6.7% van die variansie van die leerders se eensaamheid kon verklaar. Moraliteit verklaar die grootste persentasie van die variansie van die adolessente se eensaamheid, naamlik 4.3%. Dan volg ouderdom, geslag en etniese groep wat onderskeidelik 1.3%, 0.8% en 0.8% van die variansie van die kriterium veranderlike verklaar. Moedertaal verklaar die kleinste persentasie van die variansie van die adolessente se eensaamheid, naamlik 0.1%.

7.5. Meervoudige variansie-ontleding

Volgens Hipotese 2 (sien 6.1) bestaan daar beduidende verskille by die afhanklike veranderlikes, naamlik eensaamheid en moraliteit, ten opsigte van die onafhanklike veranderlikes, naamlik moedertaal, etniese groep, ouderdom en geslag. Die resultate van die meervoudige variansie-ontleding word in Tabel 8 weergegee.

Tabel 8: Meervoudige variansie-ontleding met eensaamheid en moraliteit as afhanklike veranderlikes en moedertaal, etniese groep, ouderdom en geslag as onafhanklike veranderlikes

Veranderlike	N	Eensaamheid		Moraliteit	
		F	p	F	p
Moedertaal	678	5.648	0.000**	5.100	0.000**
Etniese groep	710	4.009	0.008**	2.994	0.030
Ouderdom	673	3.411	0.065	2.076	0.150
Geslag	714	0.842	0.359	0.258	0.612

** $p \leq 0.01$

Uit Tabel 8 blyk dat die F-waardes vir moedertaal ten opsigte van beide eensaamheid en moraliteit hoogs beduidend is ($p = 0.000$). Tabel 8 dui verder aan dat die F-waardes vir etniese groep ten opsigte van eensaamheid ook beduidend is ($p = 0.008$), maar nie wat moraliteit betref nie ($p = 0.030$). Dit is verder ook volgens die tabel duidelik dat daar geen beduidende verskille tussen die gemiddeldes van ouderdom en geslag ten opsigte van die afhanklike veranderlikes, eensaamheid en moraliteit, voorkom nie.

Tabel 9 bevat die resultate van die Scheffé-toets vir post hoc-vergelykings, ten einde vas te stel tussen watter vlakke van die onafhanklike veranderlikes die beduidende verskille vir moedertaal en etniese groep voorkom.

Tabel 9: Die Scheffé-toets vir post hoc-vergelykings vir verskille tussen gemiddeldes

Veranderlike	ξ vir Eensaamheid	ξ vir Moraliteit
Etniese groep : 1. Wit	56.764	-----
2. Kleurling	59.803**	-----
3. Swart	59.819**	-----
Moedertaal : 4. Tswana	58.843	76.745
5. Sotho	60.065	74.368
6. Afrikaans	58.460	75.101

$p \leq 0.01^{}$**

- 2 verskil van 1
- 3 verskil van 1

Volgens Tabel 9 blyk dit dat swart sowel as Kleurling adolessente se gemiddelde eensaamheidstellings beduidend van dié van die wit adolessente verskil. Wit adolessente is dus beduidend minder eensaam as die ander twee groepe. Hoewel die F-waardes vir moedertaal ten opsigte van eensaamheid, sowel as moraliteit, beduidend is, toon die Scheffé-toets geen beduidende verskille tussen die vlakke nie. Geen interaksie-verskille het voorgekom nie en word daarom nie aangetoon nie.

Ten einde te bepaal of die verkreeë verskille tussen die wit en Kleurling, asook die wit en swart, adolessente se eensaamheidstellings werklike verskille is en praktiese betekenisvolheid het, is Cohen se “*d*”-toets uitgevoer. Die resultate verskyn in Tabel 10.

Tabel 10: Die effekgroottes vir etniese verskille ten opsigte van eensaamheid

Veranderlike	Eensaamheid
Etnies : Kleurling	0.4
Swart	0.8**
Wit	0.2

**** Groot effek**

Volgens Tabel 10 is dit duidelik dat die effekgrootte vir die swart adolessente (“ d ” = 0.8) groot is, teenoor dié van die Kleurlinge (“ d ” = 0.4) en wit adolessente (“ d ” = 0.2) wat klein is. Volgens Cohen beteken dit dat die verskille wat tussen die swart en wit adolessente se eensaamheidstellings voorkom, werklike verskille is. Die swart adolessente is meer eensaam as die wit adolessente, maar die effekgroottes vir die Kleurlinge en wit adolessente is klein en onbeduidend.

8. BESPREKING

Die resultate wat met die navorsing verkry is, word vervolgens bespreek.

8.1. HIPOTESE 1

In 6.1, Hipotese 1, is gepostuleer dat daar ‘n lineêre verband tussen adolessente se eensaamheid en ‘n aantal voorspeller veranderlikes, naamlik moraliteit, geslag, ouderdom, moedertaal en etniese groep, is.

8.1.1. *Die verband tussen eensaamheid en moraliteit*

Die bevindinge toon dat moraliteit die beste voorspeller van adolessente se eensaamheid is. Verder verklaar moraliteit ook op ‘n hoogs beduidende vlak die grootste persentasie van die variansie van eensaamheid. ‘n Hoogs beduidende omgekeerde verband is tussen moraliteit as voorspeller veranderlike en die kriterium veranderlike gevind. Dit beteken dat adolessente wat laer morele waardes handhaaf, meer tot eensaamheid geneig is, terwyl diene wat hoër morele

waardes koester, minder tot eensaamheid geneig is. Die hoofnavorsingshipotese word dus hiermee bevestig.

Hierdie resultate is in ooreenstemming met die filosofie van Cruz (1983), naamlik dat daar wel 'n verband tussen eensaamheid en moraliteit is. Hy meen verder dat immorele gedrag aanleiding kan gee tot eensaamheid of eensaamheid kan handhaaf, en omgekeerd (Cruz, 1983). Hierdie is 'n nuwe bevinding, omdat geen empiriese resultate hieroor in die bestaande literatuur voorkom nie.

8.1.2. Die verband tussen eensaamheid en ouderdom

Daar is verder bevind dat ouderdom die tweede beste voorspeller van eensaamheid is. Ouderdom verklaar ook op 'n hoogs beduidende vlak die tweede grootste persentasie van die variansie van eensaamheid. 'n Hoogs beduidende positiewe verband is tussen ouderdom as voorspeller veranderlike en eensaamheid gevind. Dit dui daarop dat hoe ouer die leerders is, hoe meer is hulle geneig om eensaamheid te ervaar.

Hierdie resultate blyk in ooreenstemming te wees met die resultate van Mullett (2002) wat ook bevind het dat ouer adolessente meer geneig is om eensaam te voel as jonger adolessente. Neto en Barrows (2000) en Taylor et al. (2000) meen ook dat adolessente meer geneig is om eensaamheid te ervaar, maar dat eensaamheid egter verminder soos wat 'n persoon ouer word. Ouderdom gaan dus gepaard met meer sosiale vaardighede en meer realistiese sosiale verwagtinge van sosiale verhoudings (Taylor et al., 2000).

8.1.3. Die verband tussen eensaamheid en etniese groep

'n Sterk omgekeerde verband is tussen eensaamheid en etniese groep gevind, maar laasgenoemde kon nie daarin slaag om betekenisvol tot die voorspelling van eensaamheid by te dra nie.

Mullett (2002) het in haar studie bevind dat Kleurling en swart adolessente meer tot eensaamheid geneig is as wit adolessente. Hoewel die Kleurling adolessente in haar ondersoek ook minder eensaam as die swart adolessente was, was hierdie verskil ook nie beduidend nie. Peplau en Perlman (1982) meen ook dat swart persone in die algemeen meer geneig is om eensaamheid te ervaar as wit persone. Die resultate in hierdie studie blyk in ooreenstemming hiermee te wees

waar die swart adolessente meer geneig is tot eensaamheid, gevolg deur Kleurling en wit adolessente.

8.1.4. Die verband tussen eensaamheid en geslag

Die verkreeë resultate toon geen verband tussen eensaamheid en geslag nie. In 2.1 is aangetoon dat verskeie navorsers soortgelyke resultate behaal het (Demir & Fisiloglu, 1999; Demir & Tarhan, 2001; Le Roux & De Beer, 1994; Le Roux, 1992; Neto & Barrows, 2000; Renshaw & Brown, 1992; Scholtz, 1995).

8.1.5. Die verband tussen eensaamheid en moedertaal

Die resultate toon dat daar nie 'n verband tussen eensaamheid en moedertaal bestaan nie. Geen literatuur kon hieroor gevind word nie.

Volgens die voorafgaande bespreking kan Hipotese 1, naamlik dat daar 'n verband tussen eensaamheid en 'n aantal voorspeller veranderlikes is, gedeeltelik aanvaar word. Slegs geslag en moedertaal toon geen verband met die kriterium veranderlike nie.

8.2. HIPOTESE 2

In 6.1, Hipotese 2, is gepostuleer dat daar verskille tussen die verskillende vlakke van die onafhanklike veranderlikes, naamlik geslag, ouderdom, moedertaal en etniese groep, sover dit eensaamheid en moraliteit betref, bestaan. Daar sal vervolgens slegs oor die veranderlikes waar verskille met die afhanklike veranderlikes verkry is, gerapporteer word.

8.2.1. Eensaamheid en moedertaal

Die bevindinge toon 'n beduidende F-waarde (Tabel 8) tussen eensaamheid en moedertaal, maar die Scheffé-toets kon geen beduidende verskille tussen die vlakke van moedertaal en eensaamheid oplewer nie. Geen literatuur kon ook hieroor gevind word nie.

8.2.2. Eensaamheid en etniese groep

Volgens die resultate is beduidende verskille tussen die vlakke van etniese groep, ten opsigte van eensaamheid gevind. Swart adolessente is beduidend meer eensaam as die ander twee groepe, naamlik die wit en Kleurling adolessente.

Volgens Mullett (2002) se navorsing is Kleurling en swart adolessente meer eensaam as wit adolessente. Alhoewel sy bevind het dat die Kleurling adolessente minder eensaam is as die swart adolessente, was die verskil egter nie beduidend nie. Peplau en Perlman (1982) meen ook dat swart persone in die algemeen meer geneig is tot eensaamheid as wit persone.

8.2.3. Moraliteit en moedertaal

Die bevindinge toon 'n beduidende F-waarde tussen die twee veranderlikes, maar met verdere ondersoek kon geen verskille tussen die vlakke van moedertaal en moraliteit gevind word nie. Geen literatuur kon hieroor opgespoor word nie.

Volgens die voorafgaande bespreking, kan Hipotese 2, naamlik dat daar verskille tussen die verskillende vlakke van die onafhanklike veranderlikes, naamlik geslag, ouderdom, moedertaal en etniese groep, sover dit eensaamheid en moraliteit betref, bestaan, slegs gedeeltelik aanvaar word.

9. GEVOLGTREKKING

Die belangrikste bevinding van hierdie ondersoek is dat daar 'n beduidende omgekeerde verband tussen eensaamheid en moraliteit bestaan en dat moraliteit die beste voorspeller van adolessente se eensaamheid is. Hiervolgens is adolessente wat oor lae morele tellings beskik, meer eensaam as adolessente wat oor hoë morele waardes beskik. Hierdie is 'n nuwe bevinding en behoort verder ondersoek te word.

Verder is ook vasgestel dat ouderdom en etniese groep belangrike veranderlikes by die bestudering van eensaamheid is. Ouer adolessente is meer geneig om eensaamheid te ervaar, terwyl die jonger adolessente minder tot eensaamheid geneig is. Hierdie studie se resultate sluit ook aan by vorige navorsing wat bevind het dat kultuur 'n belangrike veranderlike by die

bestudering van eensaamheid is. Swart adolessente is beduidend meer tot eensaamheid geneig as wit en Kleurling adolessente.

Eensaamheid bly dus 'n kommerwekkende, komplekse verskynsel wat meer algemeen tydens adolessensie voorkom. Verskeie redes is al hieroor aangevoer, maar volgens Demir en Tarhan (2001) en Taylor et al. (2000) is die vernaamste rede dat adolessensie 'n ontwikkelingsperiode van oorgang tussen die kinderjare en volwassenheid is. Dit bring, volgens hulle, meer sosiale veranderinge teweeg, soos die verlatting van die huis, om op hulle eie te bly, om universiteit toe te gaan of om voltyds te begin werk (Demir & Tarhan, 2001; Taylor et al., 2000).

Eensaamheid onder adolessente moet dus nie ligtelik opgeneem word nie, want dit kan tot verskeie onaangename ervarings, gevare of nadele aanleiding gee. Dit is dus belangrik dat soveel inligting as moontlik oor eensaamheid verkry word, sodat dit suksesvol aangespreek en opgelos kan word. Die navorser vertrou dus dat die resultate van hierdie ondersoek voordelig tot die bekamping van eensaamheid gebruik kan word.

10. KRITIEK EN AANBEVELINGS

Na aanleiding van hierdie studie, kan die volgende punte van kritiek en gepaardgaande aanbevelings gemaak word:

- Hierdie navorsing is slegs op leerders vanuit drie verskillende sekondêre skole in die groter Bloemfontein gedoen. Gevolglik kan die navorsingsresultate nie na alle leerderpopulasies in Suid-Afrika veralgemeen word nie. Net so kan die resultate ook nie na ander jong, nie-skoolgaande adolessente veralgemeen word nie. Daar word aanbeveel dat soortgelyke navorsing op sowel leerders in ander sekondêre skole as nie-skoolgaande adolessente van alle ander provinsies uitgevoer word.
- Aangesien daar slegs ses (N=6) adolessente was wat aangedui het dat hulle moedertaal Engels is, kon daar nie doeltreffend bepaal word wat die impak van Engelssprekendheid op beide eensaamheid en moraliteit is nie. Daar word aanbeveel dat in soortgelyke toekomstige studies voorsorgmaatreëls getref word om te verseker dat genoegsame inligting vir elke kategorie verkry word.

- Die navorser beveel aan dat die resultate wat ten opsigte van moraliteit as veranderlike gevind is (sien Tabel 5) in 'n opvolgstudie verder ondersoek word, aangesien dit nie as doelwit vir hierdie studie gestel is nie.

OPSOMMING

Eensaamheid word tans as een van die mees algemene en wydverspreide probleme beskou, terwyl dit ook as 'n pynlike, onaangename en negatiewe ervaring waargeneem word. Die term eensaamheid is geneig om gedagtes omtrent 'n bejaarde persoon, wat alleen en geïsoleerd is, te ontlok, maar dis kommerwekkend dat hierdie komplekse verskynsel meer algemeen tydens adolessensie voorkom. Redes hiervoor kan wees dat adolessensie 'n ontwikkelingsperiode van oorgang tussen die kinderjare en volwassenheid is en wat meer sosiale veranderinge teweeg bring, soos die verlatting van die huis, om op hulle eie te bly, om universiteit toe te gaan of om voltyds te begin werk.

Moraliteit, daarteenoor, is 'n groep se beginsels of ideale wat hulle in staat stel om tussen reg en verkeerd te onderskei volgens die beskouing van die betrokke groep en om hulle gedrag dienoooreenkomstig te rig. Morele ontwikkeling is dus die proses waardeur individue beginsels aanleer wat hulle in staat stel om bepaalde gedrag as reg en ander gedrag as verkeerd te beoordeel. Die individu is dan in staat om sy eie gedrag in terme van hierdie beginsels te rig.

Adolesseente staar daagliks verskeie konfrontasies in die gesig. Hulle moet elke dag morele besluite neem: moet hulle optree volgens hulle eie ideale of moet hulle 'n ooreenkoms aangaan. Idealisme in hierdie sin is om moreel op te tree en nie voor verkeerde versoekings te swig nie. Net so moet adolessente die komplekse verskynsel van eensaamheid daagliks beveg. Eensaamheid en moraliteit is dus twee belangrike gedragsaspekte wat tydens adolessensie manifesteer. Die vraag is daarom of moraliteit nie moontlik 'n voorspeller van eensaamheid kan wees nie. Die navorser wou dus bepaal of daar 'n verband tussen eensaamheid en moraliteit is, met die doel om eensaamheid beter te begryp.

In die lig van die voorafgaande bespreking was die hoofdoelwit van die studie derhalwe om adolessente van verskillende kulture se persepsies van hul eensaamheid en moraliteit te meet en om die verband tussen eensaamheid en moraliteit te ondersoek. Daar is ook vasgestel watter van die voorspeller veranderlikes, naamlik moraliteit, geslag, ouderdom, moedertaal en etnisiteit,

betekenisvol tot die voorspelling van eensaamheid bydra. 'n Verdere doelwit was om te bepaal of daar verskille ten opsigte van eensaamheid en moraliteit by die verskillende groepe voorkom.

Die volgende hipoteses is vir die ondersoek geformuleer:

Hipotese 1 : Die hoofnavorsingshipotese was dat daar 'n lineêre verband tussen adolessente se eensaamheid en 'n aantal voorspeller veranderlikes is, naamlik moraliteit, geslag, ouderdom, moedertaal en etniese groep.

Hipotese 2 : Daar bestaan verskille tussen die verskillende vlakke van die onafhanklike veranderlikes, naamlik geslag, ouderdom, moedertaal en etniese groep, sover dit eensaamheid en moraliteit betref.

Die navorser het van *ex post facto*-navorsing, en meer spesifiek 'n kriteriumgroepontwerp, gebruik gemaak. In hierdie kriteriumgroepontwerp is steekproewe ewekansig vanuit die populasies, wat die verskillende vlakke van die onafhanklike veranderlikes verteenwoordig, getrek.

Vanuit drie verskillende sekondêre skole in die groter Bloemfontein was 714 adolessente tussen die ouderdomme van 13 en 17 jaar betrek. Adolessente was gebruik, omdat hulle toenemend gekonfronteer word met morele sake en omdat eensaamheid meer algemeen tydens adolessensie voorkom. Daar is gepoog om suksesvol op drie etniese groepe, naamlik Kleurling, swart en wit adolessente te fokus.

Drie verskillende vraelyste, naamlik Die Le Roux Eensaamheidskaal, "Morally Debatable Behaviors Scale" en 'n Biografiese vraelys is op die proefpersone toegepas, ten einde die nodige data te bekom.

Die resultate is as volg:

- 'n Beduidende omgekeerde verband is tussen eensaamheid en moraliteit gevind, terwyl moraliteit as die beste voorspeller van adolessente se eensaamheid geïdentifiseer is.

Hiervolgens is adolessente wat oor lae morele waardes beskik, meer eensaam as adolessente wat oor hoë morele waardes beskik. Hierdie is 'n nuwe bevinding en behoort verder ondersoek te word.

- Ouderdom is ook as 'n belangrike voorspeller van eensaamheid geïdentifiseer. Ouer adolessente is meer geneig om eensaamheid te ervaar, terwyl die jonger adolessente minder tot eensaamheid geneig is.
- Daar is ook vasgestel dat kultuur 'n belangrike veranderlike by die bestudering van eensaamheid is. Swart adolessente is beduidend meer tot eensaamheid geneig as wit en Kleurling adolessente.

Uit hierdie resultate is dit duidelik dat eensaamheid 'n kommerwekkende, komplekse verskynsel is, wat meer algemeen tydens adolessensie voorkom, en verdere navorsing vereis.

SUMMARY

Loneliness is currently regarded as one of the most common and widespread problems experienced by human beings, and it is also observed as a painful, unpleasant and negative experience. The term loneliness might conjure up an image of an elderly person, alone and isolated. It is a concern, however, that this complex phenomenon occurs to a great extent during adolescence. Reasons for this might be that adolescence is a developing period of transition between childhood and adulthood that brings with it more social changes, such as leaving home, to live by oneself, to attend university or to start a career.

On the other hand morality entails the principles or ideals of a group that enable them to distinguish between right and wrong according to the viewpoint of the group concerned, and to behave accordingly. Moral development is thus the process whereby individuals learn principles to enable them to distinguish between behaviour that is right and other behaviour which should be regarded as wrong. The individual is then capable of directing his own behaviour in terms of these principles.

Adolescents daily face various confrontations. Each day they have to make moral decisions: should they act according to their own ideals or should they compromise. In this sense, idealism implies to act morally and not to succumb to wrong temptations. Similarly, adolescents have to confront the complex phenomenon of loneliness daily. Thus loneliness and morality are two important behavioural aspects that manifest during adolescence. The question is whether morality could foretell loneliness. The researcher wished to establish a relationship between loneliness and morality for a better understanding of loneliness.

In view of the above, the main objective of the study was to establish the perception of adolescents of different cultures regarding loneliness and morality and to investigate the relationship between loneliness and morality. It was also determined which of the independent variables, namely morality, gender, age, mother tongue and ethnicity, contributed significantly to the prediction of loneliness. A further objective was to determine any difference regarding loneliness and morality as perceived by different culture groups.

The following hypotheses were formulated for this research:

Hypothesis 1: The main hypothesis was that a linear correlation between the loneliness of an adolescent and a number of independent variables namely morality, gender, age, mother tongue and ethnicity were present.

Hypothesis 2: There were differences between the different levels of the independent variables namely gender, age, mother tongue and ethnicity as far as loneliness and morality are concerned.

The researcher used *ex post facto* research and more specifically a criterion group design. In this criterion group design, samples which represent the different levels of the independent variables were selected randomly from the population.

A total of 714 adolescents from three different secondary schools in the greater Bloemfontein between the ages of 13 and 17 were selected. Adolescents were used because they are increasingly being confronted with moral issues and because loneliness occurs more commonly during adolescence. The focus was on three ethnic groups namely coloured, black and white adolescents.

Three different questionnaires, namely the Le Roux Loneliness Scale, the Morally Debatable Behaviours Scale and a Biographical questionnaire were applied to obtain the necessary data.

The results were as follows:

- A significant inverse correlation between loneliness and morality was determined, while morality was identified as the best predictor of loneliness. According to the results adolescents with low moral values were more lonely than adolescents with high moral values. This is a new finding and merits further investigation.
- Age was also identified as a main predictor of loneliness. Older adolescents were significantly more inclined to experience loneliness while younger adolescents were less inclined to loneliness.

- It was also found that culture was an important variable in the study of loneliness. Black adolescents were significantly more inclined to loneliness than white and coloured adolescents.

This research confirms that loneliness is a complex and disturbing phenomenon that appears more commonly during adolescence. Since these are new findings more research is merited.

Key terms

Loneliness

Morality

Adolescence

Gender

Age

Language

Ethnicity

Phenomenon

BRONNELYS

Anderson, C.A., Miller, R.S., Riger, A.L., Dill, J.C., & Sedikides, C. (1994). Behavioral and characterological attributional styles as predictors of depression and loneliness. Review, refinement, and test. *Journal of Personality and Social Psychology*, 66 (3), 549-558.

Anderson, L., Mullins, L.C., & Johnson, D.P. (1989). Parental intrusion versus social isolation: A dichotomous view of the sources of loneliness. In M. Hojat & R. Crandall (Eds.), *Loneliness. Theory, research, and applications* (pp. 125-134). London, England: Sage.

Aron, A., & Aron, E.N. (1994). *Statistics for psychology*. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice Hall.

Batson, C.D., Thompson, E.R., & Chen, H. (2002). Moral hypocrisy: Addressing some alternatives. *Journal of Personality and Social Psychology*, 83 (2), 320-339.

Batson, C.D., Thompson, E.R., Seufferling, G., Whitney, H., & Strongman, J.A. (1999). Moral hypocrisy: Appearing moral to oneself without being so. *Journal of Personality and Social Psychology*, 77 (3), 525-537.

Batson, C.D., Klein, T.R., Highberger, L., & Shaw, L.L. (1995). Immorality from empathy-induced altruism: When compassion and justice conflict. *Journal of Personality and Social Psychology*, 68 (6), 1042-1054.

Bendixen, L.D., Schraw, G., & Dunkle, M.E. (1998). Epistemic beliefs and moral reasoning. *The Journal of Psychology*, 132 (2), 187-200.

Berkowitz, M.W., Guerra, N., & Nucci, L. (1991). Sociomoral development and drug and alcohol abuse. In W.M. Kurtines en J.L. Gewirtz (Eds.), *Handbook of moral behavior and development. Volume 3: Application* (pp. 35-53). Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum.

Botha, A., Van Ede, D.M., Louw, A.E., Louw, D.A., & Ferns, I. (1998). Die kleutertydperk. In D.A. Louw, D.M. van Ede en A.E. Louw (Eds), *Menslike ontwikkeling (derde uitgawe)* (pp. 237-325). Pretoria: Kagiso.

Brennan, T. (1982). Loneliness at adolescence. In L.A. Peplau & D. Perlman (Eds.), *Loneliness: A sourcebook of current theory, research and therapy* (pp. 269-290). New York: Wiley.

Bukatko, D., & Daehler, M.W. (1998). *Child development. A thematic approach (third edition)*. Boston, New York: Houghton Mifflin Company.

Cheng, S. (1992). Loneliness – Distress and physician utilization in well-elderly females. *Journal of Community Psychology*, 20 (1), 43- 56.

Coetzee, J. (2003). *The perceptions of morality of secondary school learners: A cross-cultural study*. Unpublished masters dissertation, University of the Free State, Bloemfontein.

Cohen, A.B., & Rozin, P. (2001). Religion and the morality of mentality. *Journal of Personality and Social Psychology*, 81 (4), 697-710.

Cruz, N. (1983). *Eensaam, maar nooit alleen nie*. Kaapstad: Lux Verbi.

Davison, G.C., & Neale, J.M. (1998). *Abnormal psychology (seventh edition)*. New York: Wiley & Sons.

Demir, A., & Fisiloglu, H. (1999). Loneliness and marital adjustment of Turkish couples. *The Journal of Psychology*, 133 (2), 230-240.

Demir, A., & Tarhan, N. (2001). Loneliness and social dissatisfaction in Turkish adolescents. *The Journal of Psychology*, 135 (1), 113-123.

Ferns, I., & Thom, D.P. (2001). Moral development of black and white South African adolescents: Evidence against cultural universality in Kohlberg's theory. *South African Journal of Psychology*, 31 (4), 38-47.

Gilligan, C. (1982). *In a different voice. Psychological theory and woman's development*. London: Harvard University Press.

Glover, R.J. (1997). Relationships in moral reasoning and religion among members of conservative, moderate, and liberal religious groups. *The Journal of Social Psychology*, 137 (2), 247-254.

Groenewald, L. (1998). 'n *Kruiskulturele ondersoek na die verband tussen eensaamheid en sosiale gedrag*. Ongepubliseerde magisterverhandeling, Universiteit van die Vrystaat, Bloemfontein.

Haidt, J., Koller, S.H., & Dias, M.G. (1993). Affect, culture, and morality, or is it wrong to eat your dog? *Journal of Personality and Social Psychology*, 65 (4), 613-628.

Higgins, A. (1991). The just community approach to moral education: Evolution of the idea and recent findings. In W.M. Kurtines en J.L. Gewirtz (Eds.), *Handbook of moral behavior and development. Volume 3: Application (pp. 111-141)*. Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum.

Hoffman, M.L. (1987). The contribution of empathy to justice and moral reasoning. In N. Eisenberg & J. Strayer (Eds.), *Empathy and its development (pp. 47-80)*. Cambridge, England: Cambridge University Press.

Huysamen, G.K. (1998). *Metodologie vir die sosiale en gedragswetenskappe*. Johannesburg: Thomson.

Jones, E.F., Parker, B.L., Joyner, M.H., & Ulka-Steiner, B. (1999). The influences of behavior valence and actor race on black and white children's moral and liking judgements. *The Journal of Psychology*, 133 (2), 194-204.

Jones, W.H. (1989). Research and theory on loneliness: A response to Weiss's reflections. In M. Hojat & R. Crandall (Eds.), *Loneliness. Theory, research, and applications* (pp. 27-30). London, England: Sage.

Jones, W.H. (1982). Loneliness and social behavior. In L.A. Peplau & D. Perlman (Eds.), *Loneliness: A sourcebook of current theory, research and therapy* (pp. 238-252). New York: Wiley.

Jones, W.H., & Moore, T.L. (1989). Loneliness and social support. In M. Hojat & R. Crandall (Eds.), *Loneliness. Theory, research, and applications* (pp. 145-156). London, England: Sage.

Joubert, C.E. (1989). Need for uniqueness correlates of loneliness and social interest. In M. Hojat & R. Crandall (Eds.), *Loneliness. Theory, research, and applications* (pp. 187-190). London, England: Sage.

Kail, R.V., & Cavanaugh, J.C. (1996). *Human development*. New York: Brooks & Cole.

Kamath, M., & Kanekar, S. (1993). Loneliness, shyness, self-esteem, and extraversion. *The Journal of Social Psychology*, 133 (6), 855-857.

Le Roux, A. (2003). 'n Kruiskulturele ondersoek na Christelike moraliteit onder universiteitstudente. *Acta Theologica (ter perse)*.

Le Roux, A. (2002). The Christian faith as predictor of loneliness. *Scriptura*, 79, 320- 335.

Le Roux, A. (1998). The relationship between loneliness and the Christian faith. *South African Journal of Psychology*, 28 (3), 174-181.

Le Roux, A. (1996). *Liefde. Die goue binddrade in ons verhoudings*. Bloemfontein.

Le Roux, A. (1992). *Loneliness in teenagers: A study of this phenomenon in Bloemfontein*. Ongepubliseerde manuskrip, Bloemfontein.

Le Roux, A., & Connors, J. (2001). A cross-cultural study into loneliness amongst university students. *South African Journal of Psychology*, 31 (2), 46-52.

Le Roux, A., & De Beer, E. (1994). Eensaamheid en intimiteit by getroude studente in vroeë volwassenheid. *South African Journal of Psychology*, 24 (2), 53-61.

Lifton, P.D. (1985). Individual differences in moral development: The relation of sex, gender, and personality to morality. *Journal of Personality*, 53 (2), 306-334.

Louw, A. (1998). Ontwikkingsielkunde. In D.A. Louw & D.J.A. Louw (Eds.), *Sielkunde: 'n Inleiding vir studente in Suider-Afrika (tweede uitgawe)* (pp. 451-507). Johannesburg: Heinemann.

Maqsdud, M. (1998). Moral orientation of Batswana high school pupils in South Africa. *The Journal of Social Psychology*, 138(2), 255-257.

Medora, N., & Woodward, J.C. (1986). Loneliness among adolescent college students at a midwestern university. *Adolescence*, 27 (82), 391-402.

Meyer, W.F., & Van Ede, D.M. (1998). Ontwikkelingsteorieë. In D.A. Louw, D.M. van Ede en A.E. Louw (Eds), *Menslike ontwikkeling (derde uitgawe)* (pp. 43-100). Pretoria: Kagiso.

Miller, C. (1993). New rules for educating the educators. *South African Journal of Higher Education*, 7 (3), 84-89.

Mullett, C. (2002). *'n Kruiskulturele ondersoek na die verband tussen individualisme / kollektiwisme en eensaamheid by adolessente*. Ongepubliseerde magisterverhandeling, Universiteit van die Vrystaat, Bloemfontein.

Neto, F., & Barrows, J. (2000). Psychosocial concomitants of loneliness among students of Cape Verde and Portugal. *The Journal of Psychology*, 134 (5), 503-514.

Nissan, M. (1991). The moral balance model: Theory and research extending our understanding of moral choice and deviation. In W.M. Kurtines en J.L. Gewirtz (Eds.), *Handbook of moral behavior and development. Volume 3: Application* (pp. 395-424). Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum.

Nurmi, J., Toivonen, S., Salmela-Aro, K., & Eronen, S. (1997). Social strategies and loneliness. *The Journal of Social Psychology*, 137 (6), 764-777.

Okun, B.F. (1997). *Effective helping. Interviewing and counselling techniques (fifth edition)*. Johannesburg: Brooks/Cole.

Ozrovech, S. (1996). *'n Bybelse dagboek. Op vlerke van geloof: Die kroon op 25 jaar se skryfwerk*. Kaapstad: Lux Verbi.

Papalia, D.E., & Olds, S.W. (1995). *Human development (sixth edition)*. New York: McGraw-Hill.

Peplau, L.A., & Perlman, D. (1982). Perspectives on loneliness. In L.A. Peplau & D. Perlman (Eds.), *Loneliness: A sourcebook of current theory, research and therapy* (pp. 1-20). New York: Wiley.

Peplau, L.A., Micel, M., & Morageh, B. (1982). Loneliness and self-evaluation. In L.A. Peplau & D. Perlman (Eds.), *Loneliness: A sourcebook of current theory, research and therapy* (pp. 135-151). New York: Wiley.

Petrinovich, L., O'Neill, P., & Jorgensen, M. (1993). An empirical study of moral intuitions: Toward an evolutionary ethics. *Journal of Personality and Social Psychology*, 64 (3), 467-478.

Plug, C., Louw, D.A., Gouws, L.A., & Meyer, W.F. (1997). *Verklarende en vertalende sielkundewoordeboek*. Johannesburg: Heinemann.

Pretorius, T.B. (1993). The metric equivalence of the Revised UCLA Loneliness scale for a sample of South African students. *Educational and Psychological Measurement*, 53, 232-236.

Renshaw, P.D., & Brown, P.J. (1992). Loneliness in middle childhood. *The Journal of Social Psychology*, 132 (4), 545-547.

Robinson, J.P., Shaver, P.R., & Wrightman, L.S. (1991). *Measures of personality and social psychological attitudes (Volume 1)*. San Diego: Academic Press.

Rokach, A. (2001). Criminal offense type and the causes of loneliness. *The Journal of Psychology*, 135 (3), 277-291.

Rokach, A., & Brock, H. (1998). Coping with loneliness. *The Journal of Psychology*, 132 (1), 107-127.

Rokach, A., & Brock, H. (1997). *Loneliness: A multidimensional experience*. Paper presented at the Ontario University, Canada.

Rokach, A., & Brock, H. (1996). The causes of loneliness. *Psychology: A Journal of Human Behavior*, 1-10.

Rubenstein, C., & Shaver, P. (1982). The experience of loneliness. In L.A. Peplau & D. Perlman (Eds.), *Loneliness: A sourcebook of current theory, research and therapy* (pp. 206-223). New York: Wiley.

Santrock, J.W. (1998). *Adolescence (seventh edition)*. Wisconsin, New York: McGraw-Hill.

Santrock, J.W. (1995). *Children*. Madison, Wisconsin: Brown & Benchmark.

Scholtz, E. (1995). *Eensaamheid onder Vista-studente in Bloemfontein*. Ongepubliseerde magisterverhandeling, Universiteit van die Vrystaat, Bloemfontein.

Shapiro, J. S. (1999). Loneliness: Paradox or artifact? *American Psychologist*, 54 (9), 782-783.

Smith, K., & Parekh, A. (1996). A cross-sectional study of moral development in the South African context. *Psychological Reports*, 78, 851-859.

Snarey, J., & Keljo, K. (1991). In a gemeinschaft voice: The cross-cultural expansion of moral development theory. In W.M. Kurtines en J.L. Gewirtz (Eds.), *Handbook of moral behavior and development. Volume 1: Theory* (pp. 395-424). Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum.

Solano, C.H. (1989). Loneliness and perceptions of control: General traits versus specific attributions. In M. Hojat & R. Crandall (Eds.), *Loneliness. Theory, research, and applications* (pp. 201-214). London, England: Sage.

Spitzberg, B.H., & Hurt, H.T. (1989). The relationship of interpersonal competence and skills to reported loneliness across time. In M. Hojat & R. Crandall (Eds.), *Loneliness. Theory, research, and applications* (pp. 157-172). London, England: Sage.

Staub, E. (1987). Commentary on historical and theoretical perspectives. In N. Eisenberg & J. Strayer (Eds.), *Empathy and its development*, (pp. 47-80). Cambridge, England: Cambridge University Press.

Sternberg, R.J. (1997). *In search of the human mind*. New York: Harcourt Brace College Publishers.

Steyn, H.S. (2000). Practical significance of the difference in means. *Journal of Industrial Psychology*, 26 (3), 1-3.

Stimpson, D., Jensen, L., & Neff, W. (1992). Cross-cultural gender differences in preference for a caring morality. *The Journal of Social Psychology*, 132 (3), 317-322.

Stroebe, W., Stroebe, M., Abakoumkin, G., & Schut, H. (1996). The role of loneliness and social support in adjustment to loss: A test of attachment versus stress theory. *Journal of Personality and Social Psychology*, 70 (6), 1241-1249.

Taylor, S.E., Peplau, L.A., & Sears, D.O. (2000). *Social Psychology (second edition)*. Upper Saddle River, New Jersey: Prentice Hall.

Thom, D.P., Louw, A.E., Van Ede, D.M., & Ferns, I. (1998). Adolesensie. In D.A. Louw, D.M. van Ede en A.E. Louw (Eds), *Menslike ontwikkeling (derde uitgawe)* (pp. 388-477). Pretoria: Kagiso.

Tudin, P., Straker, G., & Mendolsohn, M. (1994). Social and political complexity and moral development. *South African Journal of Psychology*, 24, 163-168.

Weiss, R.S. (1989). Reflections on the present state of loneliness research. In M. Hojat & R. Crandall (Eds.), *Loneliness. Theory, research, and applications* (pp. 1-16). London, England: Sage.

Weiss, R.S. (1982). Issues in the study of loneliness. In L.A. Peplau & D. Perlman (Eds.), *Loneliness: A sourcebook of current theory, research and therapy* (pp. 71-80). New York: Wiley.

Weiss, R.S. (1973). *Loneliness: The experience of emotional and social isolation*. London: MIT Press.

Wintrob, H.L. (1989). Self disclosure as a marketable commodity. In M. Hojat & R. Crandall (Eds.), *Loneliness. Theory, research, and applications* (pp. 77-88). London, England: Sage.

Wojciszke, B. (1994). Multiple meanings of behavior: Construing actions in terms of competence or morality. *Journal of Personality and Social Psychology*, 67 (2), 222-232.

BYLAE A

DIE LE ROUX EENSAAMHEIDSVRAELYS

Instruksies:

- * Baie dankie dat u die vraelys voltooi!
- * Lees elke stelling sorgvuldig deur.
- * Reageer op elkeen van hulle deur die syfer in die toepaslike blokke te omring.

		Beslis waar van my	Waar van my	Nie waar van my nie	Beslis nie waar van my nie	Vir kantoor gebruik
		(Altyd)	(Soms)	(Selde)	(Nooit)	
1.	Ek hou daarvan om alleen te wees.	4	3	2	1	
2.	Ek het in 'n liefdevolle ouerhuis grootgeword.	1	2	3	4	
3.	My ouers was baie by my kleinkinderjare betrokke	1	2	3	4	
4.	Daar is mense wat my werklik verstaan.	1	2	3	4	
5.	Ek voel ongelukkig omdat ek so teruggetrokke is.	4	3	2	1	
6.	Mense is rondom my maar nie met my nie	4	3	2	1	
7.	Daar is mense met wie ek kan praat.	1	2	3	4	
8.	Daar is mense wat my kan help.	1	2	3	4	
9.	My ouers het 'n gelukkige huwelikslewe (gehad).	1	2	3	4	
10.	Ek het nie baie vriende nie.	4	3	2	1	
11.	Ek is baie gelukkig.	1	2	3	4	
12.	Ek is 'n skaam mens.	4	3	2	1	
13.	Ek voel deel van 'n groep vriende.	1	2	3	4	
14.	Ek het baie in gemeen met die mense rondom my.	1	2	3	4	
15.	Ek is nie geheg aan enigiemand nie.	4	3	2	1	
16.	Ek hou van die mens wat ek is.	1	2	3	4	
17.	Ek kom uit 'n gebroke huis.	4	3	2	1	
18.	Ek voel eensaam.	4	3	2	1	
19.	Ek voel vergete.	4	3	2	1	
20.	My sosiale verhoudings is kunsmatig.	4	3	2	1	
21.	Niemand ken my werklik goed nie.	4	3	2	1	
22.	Ek voel afgesonder van ander.	4	3	2	1	
23.	Ek kan geselskap vind as ek daarna soek.	1	2	3	4	
24.	My vriende maak my gelukkig.	1	2	3	4	
25.	Ek hou daarvan om mense te komplimenteer.	1	2	3	4	
26.	Ek voel in harmonie met die mense rondom my.	1	2	3	4	
27.	Ek het 'n gebrek aan geselskap.	4	3	2	1	
28.	Niemand het my lief nie.	4	3	2	1	
29.	Ek is iemand wat uitreik na ander.	1	2	3	4	
30.	My belangstellings en idees word deur niemand rondom my gedeel nie.	4	3	2	1	

VIR KANTOORGEBRUIK

Rutelling :

Skaal : 120 90 60 30

BYLAE B

GEDRAGSVRAELYS

Instruksies:

- * Lees elke stelling noukeurig deur
- * Sou u dink dat hierdie gedrag altyd geregverdig, nooit geregverdig of net soms geregverdig is?
- * Omkring die syfer in die blokkie van u keuse.

		Altyd			Nooit
		1	2	3	4
1.	Om iemand anders se motor te neem en daarmee rond te ry (vir plesier).	1	2	3	4
2.	Om dagga te rook.	1	2	3	4
3.	Toeëiening van staatsvoordele vir jouself waarop jy nie geregtig is nie.	1	2	3	4
4.	Vermydning van 'n fooi vir openbare vervoer.	1	2	3	4
5.	Kul met jou belasting as jy die kans kry.	1	2	3	4
6.	Om iets te koop wat jy weet gesteel is.	1	2	3	4
7.	Om geld te hou wat jy bv. opgetel het.	1	2	3	4
8.	Lieg vir eiebelang.	1	2	3	4
9.	Getroude mans en vroue wat buite-egtelike verhoudings het.	1	2	3	4
10.	Om seks te hê onder 'n toestemmingsouderdom (sê 16 jaar).	1	2	3	4
11.	Omkoopgeld te aanvaar terwyl iemand aan diens is.	1	2	3	4
12.	Betrokkenheid by 'n homoseksuele verhouding.	1	2	3	4
13.	Betrokkenheid by prostitusie.	1	2	3	4
14.	Om 'n aborsie te hê.	1	2	3	4
15.	Ten gunste wees van egskeiding.	1	2	3	4
16.	Met die polisie baklei.	1	2	3	4
17.	Goedkeuring van eutanase (beëindiging van lewe as gevolg van terminale siekte).	1	2	3	4
18.	Oorweging van selfmoord	1	2	3	4
19.	Nie skade rapporteer wat jy per ongeluk aan iemand se motor veroorsaak het nie.	1	2	3	4
20.	Werkers dreig wat nie aan 'n staking wil deelneem nie.	1	2	3	4
21.	Moord uit selfverdediging.	1	2	3	4
22.	Betrokkenheid by politieke teregstellings.	1	2	3	4

BYLAE C

BIOGRAFIESE VRAELYS

Instruksies

- Maak asseblief 'n kruisie in die toepaslike blokkies.

Vir kantoorgebruik

1. **Geslag:** Manlik 1
Vroulik 2

2. **Ouderdom (in jare):** 13 1
14 2
15 3
16 4
17 5
Ander 6

Indien ander, spesifiseer asseblief:.....

3. **Moedertaal:** Tswana 1
Sotho 2
Engels 3
Afrikaans 4
Ander 5

Indien ander, spesifiseer asseblief:.....

4. **Etniese groep:** Kleurling 1
Swart 2
Wit 3
Ander 4

Indien ander, spesifiseer asseblief:.....